

Közép- és kelet-európai közösségek
a szén utáni jövő frontvonalában

A szénkivezetés hősei

Katarína Macháčková
Privigye (Prievídza) polgármestere, Szlovákia

A Közép- és kelet-európai Bankfigyelő Hálózat kiadványának magyar verziója,
készítette a Magyar Természetvédők Szövetsége (MTVSZ)
A magyar kiadás szerkesztője: Botár Alexa, MTVSZ

Magyarra fordította: Vásárhelyi Lilla

Kiadja: MTVSZ, 1091 Budapest, Üllői út 91/B. www.mtvsz.hu info@mtvsz.hu

Szerzők (szöveg és képek):

**Adrian Cătu, Raul Cazan, Jodi Hilton, Jaś Kapela, Zuzana Límová, László Pusztai,
Jakub Szafranski, Michał Burza/Greenpeace (Slovakia photos), Alexa Botar**

Szerkesztők:

Greig Aitken, Claudia Ciobanu, David Hoffman

Borítókép:

Zuzana Límová

Design:

Wojtek Mejor

Supported by:

based on a decision of the German Bundestag

A projektet az Európai Klíma Kezdeményezés (EUKI) támogatja. Az EUKI a Német Szövetségi Környezet-
védelmi, Természetvédelmi és Nukleáris biztonsági Minisztérium (BMU) projektfinanszírozási eszköze.
A kiadvány az Európai Unió pénzügyi hozzájárulásával valósul meg.

A kiadvány tartalma egyedül a KKE Bankfigyelő Hálózat és a MTVSZ felelőssége és nem tekinthető a
BMU vagy az Európai Unió hivatalos álláspontjának.

Tartalom

Bevezetés	3
Egy lengyel közösség, amely szembeszállt a széniparral	9
„A kultúra szigetei” formálják a Zsil-völgy jövőjét	15
A szénbányászat kizsigerelte Bulgária egyes régióit	23
Szlovák helyi közösségek a szén utáni jövőt tervezik	29
Borsod: vissza a szén-nosztalgiába vagy előre az energiaátmenethez?	35
Kormányprogram ad reményt a cseh szénrégióknak	41
Ha megjelennek a bányák, minden kiszárad	47

Bevezetés

Petrila a közeli hegyek felől fényképezve

A következő évtizedben elkerülhetlenné válik Európában a szénkivezetés, vagy más néven a szénrégiók társadalmilag igazságos gazdasági átmenete, szerkezetváltása (just transition), azaz a szénalapú áram- és hőtermelés, lakossági széntüzelés és az ezekhez kapcsolódó szénbányászat fokozatos leállítása és tiszta gazdaságra való áttállása. Azonban néhány közép- és kelet-európai kormány egyelőre ellenáll vagy halogatja a folyamatot. Azzal érvelnek, hogy az energiabiztonság és a gazdasági jólét szempontjából a szén kulcsfontosságú, valamint, hogy ha a szénkivezetés megtörténne, annak a szénrégiókban (a szén alapú villamosenergia-termelés és szénbányászat régiói) dolgozó munkások és közösségek látnák a kárát.

Am ha közelebbről megnézzük e szénrégiókat, más történet bontakozik ki. Sok esetben már maguk a régiós és helyi hatóságok, önkormányzatok és városalakók is elkezdtek a szénkivezetést, a „szénkorszak” utáni jövőjük kialakítását.

Szlovákia a 2019-re a szénkivezetés egyik előfutárává vált, mióta 2017-2018-ban az ország fő szénrégiójában Felső-Nyitrában, egy ottani polgármester kezdeményezte. Ő egy széleskörű társadalmi részvételen alapuló, alulról induló folyamatot indított el a régió szén-mentes jövőképekének kialakításához.

2019 júniusában Szlovákia a Visegrádi országok közül egyedüliként támogatta az EU 2050-es karbonsemlegességét célzó tervét, valamint bejelentették, hogy 2023-ra az ország kivezeti mind a szénelalapú áramtermelést, mind a kapcsolódó szénbányászat támogatását, elsődlegesen Felső-Nyitrában. 2019 júliusában a szlovák kormány elfogadta a „Felső-Nyitrai Szénrégió Átalakításának Akcióterve” nevű dokumentumot.

Az EU Szénrégiók Átalakításával foglalkozó Platformja Romániába, a Zsil-völgybe látogatott, ahol a helyi polgármesterek kifejezték együttműködési szándékukat annak érdekében, hogy az EU-s pénzügyi források elérhetőbbek legyenek a régióban a szénkivezetéshez.

Csehországban a kormányzat is megértette, mennyire fontos koordinálni és beruházni a szénrégiók alternatív fejlesztésébe, szerkezetváltásába. 2019-ben megalakították a Nemzeti Szénbizottságot. A cseh RESTART program, mely magában foglalja az ország mindhárom szénrégióját, és egyesíti az összes érdekelt felet a kormányzattól a helyi közösségekig, követendő példa lehet Közép- és Kelet-Európában.

Jelen kiadvány hét újságíró és fotós által gyűjtött történetek gyűjteménye a közép- és kelet-európai szénrégiókból, szénrégiókról, 2018 őszén. Az alábbiakban a Bankfigyelő Hálózat programfelelősei kiegészítették az adott országról szóló legfrissebb szénkivezetési hírekkel 2019 nyarán. A kiadványból közeli képet kaphatunk arról, milyen valójában az élet ma a szénrégiókban és hogy mekkora kihívás az ilyen, egy- vagy néhányféle ipartól függő régiók gazdaságának szén-mentes újjáélesztése.

A történetek azonban ígéretesek: a legtöbb közösségben az emberek a jövőjük tervezésével vannak elfoglalva; egyes esetekben példaértékű az állampolgárok és a helyi önkormányzatok közötti együttműködés. E régiók aktivitása, mozgósítása azt mutatja, hogy a közép- és kelet-európai szénrégiók szénkivezetése, társadalmilag igazságos szerkezetváltása lehetséges. A világ más régióinak példáját követve, ahol a helyi lakosok, a helyi és központi hatóságok, a szakszervezetek és a civil társadalom együtt dolgoznak az alternatívák kialakításán. Ahogy a történetekből kiderül, a szénkivezetés Közép- és Kelet-Európában is elkezdődött.

Magyarország

Az EU Szénrégiók Átalakításával foglalkozó Platformja 2018. novemberi találkozásán a magyar kormányzat képviselője bemutatott egy forgatókönyvet a szénelapú áramtermelés lehetőleg 2025-ig végbemenő, fokozatos kivezetésére; láttunk forgatókönyvet a Mátrai Erőmű lignit blokkjainak fokozatos megszüntetésére is. Azóta a folyamat lelassult, egyelőre (2019. júliusi állapot) nem szabtak meg konkrét szénkivezetési határidőt vagy célt Magyarországon. Az illetékes minisztérium (ITM) 2019-ben a Nemzeti Energiastratégiára és a Nemzeti Energia- és Klímaterv (NEKT) tervezetére összpontosít. Utóbbiban szakpolitikai tervként szerepel a háztartási fűtéshez használt szilárd fosszilis tüzelőanyagok (lignit) kivezetése, valamint a szénelapú villamosenergia-termelés zömének fokozatos kivezetése (kivéve a kapcsolt energiatermelést, azaz főként a Mátrai Erőmű lignites blokkjai le- vagy átállítása). Mivel a NEKT 2030-ig szól, e tervek azt sugallják, hogy a lignittel való lakossági fűtés és a szénelapú energiatermelés addigra nagyrészt megszűnne. Szlovákia szénkivezetési célkitűzését példaként állítva, hazai szakmai szervezetek arra hívják fel a magyar kormányt, hogy ahhoz hasonló egyértelmű nemzeti szénkivezetési tervet és intézkedéseket hozzanak.

Azonban az észak-magyarországi döntéshozók jelentős része még mindig nem látja a szénkivezetésben, társadalmilag igazságos szerkezetváltásban rejlő lehetőségeket, és tévesen bízik a „tisztá szén” technológiában és a lignitbányákban, amelyek rossz minőségű, szennyező lignitjét háztartások fűtésére értékesítik vagy szociális tüzelőnek osztják. Így 2019. április 30-án a Magyar Természetvédők Szövetsége regionális érdekképviselői fórumot szervezett, ahol megvitatták a szénkivezetési kihívásokat és a lehetőségeket, regionális alternatív fejlesztési tanulmányukat. A fórum eredményeként helyi és országos civilszervezetek együttműködve dolgoznak a lignitbányák és a szénelapú lakossági fűtés fokozatos kivezetéséért, továbbá a levegőtisztasági tervek felülvizsgálatán. Emellett országos és helyi szinten ezek a

szervezetek közösen érdekérvényesítenek és végeznek szemléletformálást, hogy a hazai lakosok, közösségek számára hozzáférhetőbbek legyenek a tisztább fűtési megoldások.

Románia

Az EU Szénrégiók Átalakításával foglalkozó Platformjának csapata a Zsil-völgyben járt 2019 áprilisában. Ellátogattak a kiadványban is bemutatott két román projekt helyszínére. Mihai Danciu építész és Cătălin Cenușă korábbi bányász megmutatták a tisztviselőknek, hogy az egykori bányák központi szerepet játszanak a városi kulturális örökségben, és hogy a Platform támogatása kulcsfontosságú a bányaépületeik megőrzésében. Petrilától egészen Straja településig mentek. Dana Bates pedig elmagyarázta, hogy a hegyi kerékpáros ösvények ötletének támogatásával az idegenforgalom egész évben fenntartható lenne.

Találkozót szerveztek a Platform tisztviselői és a román helyi hatóságok, civil társadalom és a szakszervezetek képviselői között annak érdekében, hogy jobban megértsék a régió sajátos szükségleteit és lehetőségeit. Itt született egy együttműködési ötlet a Zsil-völgy hat polgármestere között, ami megkönnyítené az uniós forrásokhoz való hozzáférést. Ennek érdekében a polgármesterek részt vettek a rákövetkező, 2019. júliusi Platform találkozón Brüsszelben, ahol megállapodást írtak alá, hogy aktívan részt vesznek egy régiósszénkivezetési stratégia és helyi projektek fejlesztésében.

Csehország

A 2019-ben létrehozott Cseh Szénbizottság adhat lendületet a szénkivezetés folyamatának. A bizottságnak, mint tanácsadó testületnek, a szakszervezeteket, a civilszervezeteket, a politikusokat és az ipar szakértőit kellene bevonnia. A RESTART-program folytatja tevékenységét cseh és európai szinten is. Igazgatói csoportja vezető szerepet tölt be az EU Szénrégiók Átalakításával foglalkozó Platformjának cseh „ország-csapatában”.

2018 őszén Kamila Bláhová megtartotta litvinovi polgármesteri székét. Ő egyike azon kevés cseh szénrégiós polgármestereknek, aki aktívan felszólal a szénbányászat kivezetéséért.

A cseh nemzeti energia- és klímatervbe (NEKT) a kormánynak jobban bele kell építenie a szénkivezetés, társadalmilag igazságos szerkezetváltás szociális szempontjait és kezelését. Ezt az Európai Bizottság és szakmai szervezetek is szóvá tették. A cseh NEKT-nek kapcsolódnia kell a RESTART programhoz, és utóbbit meg kell újítani, hogy összehangoltan, az érintett szénrégiós lakosság érdekeit figyelembe véve támogassák a szénkivezetést.

Lengyelország

Wielkopolska 2019 áprilisában csatlakozott az EU Szénrégiók Átalakításával foglalkozó Platformjához. Bemutatták az első zöld projektjavaslat

csomagjukat, és a hidrogénnel kapcsolatos iparágak csoportjának fejlesztési javaslatait, hogy az hosszabb távon lecserélje a lignit-alapú gazdaságot. Ugyanakkor helyben felgyorsultak az események: a lignitbányák és erőművek tulajdonosa, a ZEPAK cég bejelentette dolgozói első tömeges elbocsátását. Jelenleg nincsenek vészhelyzeti tervek arra vonatkozóan, hogyan segítik a munkájukat elvesztő bányászokat. Még rosszabb, hogy a lignitbányászok, a sziléziai állami bányáknál dolgozó feketeköszén-bányászoktól eltérően, nem jogosultak különleges társadalombiztosítási juttatásokra elbocsátások esetén, mint például egyszeri kifizetésre vagy a korai nyugdíjazásra.

A Lengyel Zöld Hálózat (PGN) és számos helyi szervezet felszólította a lengyel miniszterelnököt, hogy sürgősen dolgozzon ki ilyen tervet, és gondoskodjon arról, hogy a munkavállalókat ne hagyják magukra. A Rozwój Tak-Odkrywki Nie alapítvány pedig bíróság elé állítja Lengyelországot, mert nem tartotta be a Víz Keretirányelvet a szénbányák engedélyezése során. Ez az első ilyen bírósági ügy az EU-ban. Lengyelország ugyanis a vízkészleteket érintő, dokumentált negatív hatások ellenére rendszeresen ad ki kitermelési engedélyeket, közérdekre hivatkozva.

Sziléziában a helyi közösség és a bányavállalat közötti patthelyzet továbbra is fennáll, mivel egyik fél sem akar engedni pozíciójából és a földből. Nemrég Rybnik városának lakosai hasonló mozgósításba kezdtek, amikor felfedezték, hogy új bányatevékenységeket terveznek a határban. Eközben a lengyel kormány – a cseh, magyar és észt mellett – egyelőre megakasztotta, hogy az EU 2050-re vállalja a szénkibocsátás-mentességet. A tanácsulást követően a lengyel miniszterelnök már azt mondta, hogy támogatná a kibocsátás-semlegességet, ha bőséges pénzügyi támogatást kapna a szénkivezetéshez, energiaátmenethez. Ez azt jelentené, hogy végre Lengyelországnak is el kell kezdenie tervezni a szénkivezetést; módosítania kell saját terveit és stratégiáit, melyek most a szén jelenlegi magas arányát az energiamixben legalább még egy évtizedig tartanák; valamint felül kell vizsgálniuk, hogy továbbra is ragaszkodnak-e az új bányaprojektekhez.

Szlovákia

2019 júliusában a szlovák kormány elfogadta a „Felső-Nyitrai Szénrégiók Átalakításának Akcióterve” nevű dokumentumot. A regionális parlament és a helyi közösségek már jóváhagyták a régióban szervezett 5 nyilvános meghallgatás alkalmával.

Az akcióterv végül nagyrészt a felső-nyitrai helyi közösségek észrevételein, adatain alapul, akik 2018 óta munkacsoportokba szerveződve dolgoztak a régió átalakításának forgatókönyvein.

Az anyag megerősíti, hogy elutasítják egy új bánya létrehozását a nyitranováki (Nováky) szénkomplexumban, amelyet a Hornonitrianske bane Prievidza (HBP) magánvállalat szándékozott megnyitni. A helyiek hozzájárulásaiból létrejött terv célja a „gazdasági tevékenységek fejlesztése, mely szimbiózisban van a

tiszta környezettel”. Az akcióterv végső soron a környezetvédelem közérdekét a szénkitermelést célzó magánérdek fölé helyezi.

2019 júniusában Szlovákia bejelentette, hogy támogatja az EU 2050-es karbonsemlegességet célzó tervét, és hogy az 2023-ra az ország leállna a szénelapú áramtermeléssel és kapcsolódó szénbányászat támogatásával-elsődlegesen Felső-Nyitra szénrégióban.

Jelenleg a CEPA – Föld Barátai Szlovákia fő célja a felső-nyitrai helyi önkormányzatok, a vállalatok és a helyi lakosság kapacitásépítése, hogy erőfeszítéseik hozzájáruljanak a papíron létező szén-mentes jövőkép valóra váltásához.

Szlovákia modellje példaértékű lehet Közép-és Kelet-Európa számára arra, hogyan vezethetik ki szénfüggőségüket a helyi lakosság véleményének, érdekeinek tiszteletben tartásával.

Bulgária

A bolgár kormány álláspontja szerint az országnak 60 évre elegendő és elérhető szénvagyonra van a jelenlegi felhasználási arányt figyelembe véve. Úgy tűnik, hogy 2030-ig nem kíván változtatni a szén alapú villamosenergia arányán és ezzel együtt a szénrégiók szerkezetátalakítását sem kezdené el. Ez azzal a veszéllyel járhat, hogy a magas szén-dioxid költségek és a 2021-ben életbe lépő új EU levegőtisztasági határértékek hatására megnövekedett önköltségi árak miatt a bulgáriai szén-erőműveket nagyon rövid idő alatt lesznek kénytelenek bezárni. Így az érintett szénrégiók tervezés, finanszírozás és átmenet nélkül hirtelen mélyszegénységbe kerülhetnek. Ezért életbevágó, hogy a bolgár döntéshozók minél hamarabb elkezdjék a villamosenergia-rendszer és a szénrégiók szerkezeti átalakítására vonatkozó közös tervezést az érintettekkel, vitassák meg a 2030-ig való szénkivezetést.

Az új fosszilis infrastruktúra terén Bulgária mindenevőnek tűnik. Gázvezetékek, új olaj- és gázfeltárás a Fekete-tengeren, LNG-terminálok, a háztartások támogatása a gázra való áttéréshez – mindezt úgy, hogy Európában gáz-túlkínálat van. A Za Zemiata - Föld Barátai Bulgária szerint az egyetlen gazdaságilag is igazolható projekt a szomszédokkal való gázvezeték-összeköttetési terv (interkonnektorok), a többi projekt csak tovább súlyosbítja Bulgária és a régió gázfüggőségét. Utóbbi projektek valószínűleg mind az üvegházhatású gázok nemzeti szintű kibocsátásának növekedését okozzák. A Török Áramlat (gázvezeték-projekt) bolgár szakaszát még a tervben sem említik, és a közelmúltban a bolgár kormány úgy döntött, hogy 3 milliárd bolgár levát (1,5 milliárd euró) költ egy valószínűleg meg nem valósuló gázprojekt bulgáriai részének gyors építésére. ■

Egy lengyel közösség, amely szembeszállt a széniparral

A lakosok és a helyi hatóságok
összefogtak zöld városukban, Imielinben
a romboló szénbányászat ellen.

Szöveg és képek: **Jakub Szafrński**

Imielin eltér attól a városképtől, melyet a legtöbb lengyel társít Felső-Sziléziához. „Itt nincs egy szál társasház se” - mondja a polgármester, Jan Chwiędacz az irodájában készült interjú során.

Általában a bányászok számára épített háztömbök határozzák meg a sziléziai városok képét, de Imielinben ez másképp van. A múlt század évtizedeken át csúcsponton lévő szénkitermelésének nyomasztó, hanyatló építészeti öröksége helyett Imielin zöld tájakkal, a Nyugat-Tátrára nyíló panorámával és rekreációs célokat szolgáló víztározókkal rendelkezik.

Szinte mind a 9000 imielini lakos saját kertes házában él, néhány ezek közül nemrég épült. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a bányászat távoli lenne a helyiek számára.

„15 évvel ezelőtt minden második háztartásban a bányász volt a családfenntartó” - mondja a polgármester. „2000 imielini lakos dolgozott a bányában”.

A polgármester a Ziemowit szénbányára gondolt (a Piast-Ziemowit komplexum része), mely a város déli részénél fekszik. A bánya a Polska Grupa Górnicza (PGG) tulajdonában áll, amely a legnagyobb szénbányászati cég Lengyelországban és egész Európában is.

Bár a kitermelés 550 méteres mélységben zajlik a bányában, Imielin lakosai nagyon is tisztában vannak a föld alatt zajló tevékenységekkel: a talajmozgások és más, a bányászatból származó károk a város területének körülbelül tíz százalékát érintik.

„Délen a házak alapját rezgések és talajsüllyedések esetére biztosították” - mondja Tomasz Lamik, az imielini városi tanács elnöke. „Az ezekből adódó károkért a bánya kártérítést fizetett. Itt ez a szokásos eljárás.”

Ha abbahagynák itt a bányászatot, a város további befektetéseket tervezhetne, valamint idecsábíthatna új lakókat is nyugatra, akik el akarnak szakadni a városi élettől.

„Biztosítottak minket arról, hogy a bánya a jelenlegi területénél tovább nem bővülne, tehát az

Alicja Zdziechiewicz

Alicja Zdziechiewicz, Tomasz Lamik és Jan Chwiędacz polgármester

Károsodott házak Imielin-Dél körzetben

emberek nem készültek fel ennél nagyobb károokra” - folytatja az elnök. „Ám 2017 októberében arról tájékoztattak, hogy az új Imielin Północ (Imielin Észak) szénkészletét ki fogják termelni. A tervek szerint közel a város fele ennek felületén fekszik. A kitermelés két éven belül kezdődne és 2046-ig tart. Csak 180 méter mélyre akarnak ásni, amely a lehető legolcsóbb megoldás. A föld várhatóan legalább 6 métert fog süllyedni. A hír teljesen megrázott.”

A helyiek ellenállnak

Pont egy évvel az új bánya tervének bejelentése után utaztam Imielinbe.

A vasútállomáson Alicja Zdziechiewicz üdvözölt, aki középiskolás irodalomtanár 17 év

munkatapasztalattal, a Zöld Imielin szövetség aktivistája és kétgyermekes családanya.

„A férjemmel együtt dolgozom a Zöld Imielin szövetségnél” - mondja Zdziechiewicz. „Nem kellett minket rábeszél. Rögtön csatlakoztunk, miután a tájékoztató találkozón a polgármester közölte a lakosokkal, hogy új bányát tervez egy cég.”

Zdziechiewicz elmondta, hogyan alakult meg számos civil csoport a lakosokból, akik hírleveleket küldenek és hatalmas transzparenszeket helyeznek el régió-szerte. Még mindig látni néhány ilyen plakátot stratégiai fontosabb helyeken, mint például a városközponti buszmegállóban.

A bevont helyiek elkötelezettségének hála, majdnem 350 ember jelentkezett be és vált hivatalos ügyféllé az új bánya adminisztrációs ügyében. További 1200 lakost a fellebbezés támogatójaként tartanak számon.

„Az első komoly próba számomra a 2018. májusi tiltakozás megszervezése volt, melyet a Regionális Környezetvédelmi Igazgatóság előtt tartottunk” - mondja Zdziechiewicz. A tiltakozást mi, a lakosok készítettük elő, szétszöttük a feladatokat és transzparenszeket készítettünk. Körülbelül száz emberrel mentünk Katowicébe. Az én kezemben volt a megafon, gondoskodnom kellett arról, hogy

Mentsd meg Imielint! plakát

szóljon. Nagy zajt csaptunk, a tüntetést a média is közvetítette.”

Zdziechiewicz elmondása szerint végül nagy környezetvédelmi szervezetek is támogatták törekvéseiket; valamint lengyel és külföldi újságírók is egyre többször jöttek tudósítani Imielinbe. A Zöld Imielin képviselőiként Zdziechiewicz és kolégái még Brüsszelbe is elmentek 2018-ban, hogy részt vegyenek az Európai Bizottság Szénrégiók Átalakulásban Platformjának találkozáján, tájékoztatva az uniós politikusokat és másokat az imielini helyzetről. 2018-ban Szilézia volt a Platform egyik kísérleti (pilot) szénrégiója. A Platform célja az európai régiók szénkivezetésének, széntermelésről való átállásának támogatása.

„Le kellett küzdenem a lámpalázamat, mielőtt megszólaltam volna idegen nyelven az Európai Bizottság épületében” - emlékszik vissza Zdziechiewicz.

Zdziechiewicz elkísért Jan Chwiędacz polgármesterrel való találkozásmra a városházára. Amikor megérkeztünk az interjúra, Chwiędacz a kezében tartotta a Regionális Környezetvédelmi Igazgatóság hivatalos döntését az Imielin-Észak bányáról. Éppen akkor kapta meg.

Új beruházások Imielinben

A környezetvédelmi engedély a kulcs a bánya megnyitásához. Chwiędacz és munkatársai földtani szakértők és ügyvédek segítségével rengeteg energiát fektettek a Regionális Igazgatóság meggyőzésébe arról, hogy ne adják ki az engedélyt. Ám a polgármester arcán látszott a döbbenet. A bányanyitás zöld utat kapott.

„Jogi irodánk már ellenőrzi a határozatot” - mondta a polgármester. „A közzététel napjától számítva két hetünk van fellebbezni.”

A polgármester nem keseredett el, hanem tovább folytatta a harcot.

„Nekünk nem is küldték el a határozatot” - jegyezte meg. „Közzétették tegnap az interneten. Saját magunknak kell utánajárni a dolgoknak, mintha megtagadták volna tőlünk az eljárást

való részvételt. Ez így működött már rögtön az elejétől fogva. Kihirdették a döntésüket anélkül, hogy megkérdezték volna az emberek véleményét.”

Egy órát töltöttem a polgármester irodájában, miközben ő Zdziechiewicz-cel és Lamik-kal beszéltem a városi tanácsból. Úgy tűnik, a legnagyobb érték a közösségen belül a lakosok és tisztviselők közötti szoros együttműködés.

„Amíg a helyiek szövetsége Katowicében szervez demonstrációt és nyomást gyakorol a bányavezetőségére, addig a polgármesteri iroda jogi és adminisztratív megoldásokat keres” - magyarázza a szerepek felosztását Zdziechiewicz. A cél közös, annak ellenére, hogy a motivációk különbözőnek tűnhetnek.

„Az emberek életük végéig fizetik a házépítésre felvett jelzálogot, és most attól tartanak, hogy pár éven belül a falak megcsúsznak, ahogy az a közelben fekvő Bytomban történt” - mondja Zdziechiewicz.

„Lehetetlen a csatornarendszerek vagy az utak felújítását megtervezni ismerve azt, hogy a talaj meg fog rogni alatta. Most építettünk két sportközpontot a városban. Köztudott, milyen károknak kell ellenállniuk” - mondja a polgármester. Lamik szerint az új bánya fenyegetést jelent az ivóvíz-rendszerre, a közeli erdőkre és a helyi vasútvonalakra.

A polgármester már sok időt áldozott rám, így találkozónk lassan a végéhez közelített de Zdziechiewicz és Lamik azt akarják, hogy lássam, miről is szól ez a nagy felhajtás. Felvezetünk a közeli dombra, melyről csodás kilátás nyílik 12 kilométerre minden irányba. Innen látszanak a távoli hegyek és a közeli tó is. Látni a környező bányák számára nélkülözhetetlen műhelyeket, raktárakat és aknákat is, beleértve a Piast-Ziemowit-hoz tartozókat.

„Tehát valahova ide akarnak építeni egy másikat?” - kérdezem, az aknára letekintve. „Jaj, nem” - mondja Lamik. „Új alagutakat akarnak ásni innen a város másik oldaláig, hogy elkerüljék egy új, költséges akna építését. Olyan közel a felszínhez és így olyan olcsón amennyire csak lehet, mivel ez a szén annyira rossz minőségű és szulfátos, hogy nehéz belőle profitot termelni.”

Nyugdíjas bányászok segítségével az imielini lakosok sokat tanultak a bányászati technikákról. Tudják, hogy a bányaipari vállalat megpróbálja majd elkerülni, hogy a szénkészlet ép, érintetlen részeit a földet tartó oszlopként meghagyják; és nem fogják gondosan feltölteni új anyagokkal a

A KWK Bobrek bánya, Karb körzet, Bytom

meglévő üregeket, hogy megakadályozzák a csuszamlásokat, pedig azt kellene. Imielin lakossága arra számított, hogy a vállalat minden lehetséges módon csökkenteni akarja majd a költségeket.

„Itt az emberek nagyon vállalkozó szelleműek, kisvállalkozásaik vannak, jövedelmező kistermeléssel foglalkoznak. Új lakók továbbra is érkeznek, de a bányászok száma 200 főre csökkent. Szeretnénk az emberek számára megbízható infrastruktúrát és közeli kényelmes otthonokat, erdőket és szabadidős lehetőségeket kínáló víztározókat biztosítani” - számol be Lamik Imielin fejlesztési elképzeléseiről.

Bytom, egy tanulságos történet

30 kilométerre Imielintől, a regionális központ, Katowice másik oldalán fekvő Bytom mindig is hírhedt volt a bányászat okozta „földrengésekről” és az omladozó épületekről szóló történeteiről. Én magam is hallottam ezeket Bytomról gyerekként.

A város viszonyítási alappá vált az imielini lakosok számára, így Zdziechiewicz ragaszkodott hozzá, hogy ellátogassak ide. Bytomban találkoztam egy helyi aktivistával, Arkadiusz Rusnakkal, aki sok éven át segített az embereknek kártérítést és javítási munkákat követelni a helyi bányaipari vállalatoktól.

Mára az eredeti hétből csak két bánya működik Bytomban.

Az utóbbi 20 évben a lakosok száma majdnem 40 ezer fővel csökkent, a lengyel Központi Statisztikai Hivatal szerint. Nem csak a munkahelyek hiánya, hanem a bytomi alacsony életminőség is lakóhelyük elhagyására készítette az embereket. A legnyilvánvalóbb probléma a bányászat okozta pusztítás, mely az otthonokat és az infrastruktúrát is érinti. Ezen kívül a helyiek súlyos szmogtól, és a bányászatot felváltó hulladék-ipar környezet-szennyezésétől is szenvednek.

„Szállj be a kocsiba” - mondja nekem Rusnak. „Csinálj képeket és mutasd meg az embereknek Imielinben, milyen sors vár rájuk, amikor megkezdődik a bányászat.

Csak másfél óránk van, szóval mindent gyors egymásutánban látok: egy újonnan vett és felújított házat, aminek az egyik sarka már összedől,

Házkárok Bytom, Miechowie körzetben

az épületen kívüli acélkeret ellenére a kívül és belül is repedő falakat; egy háború előtti bérházat, melyből kitelepítették a lakókat az összeomlás veszélye miatt. Egy focipályát közepén megsüllyedve; egy „finn” lakótelepet, ahol két hónappal ezelőtt a kéményeket lerombolták a földrengések, fűtés nélkül hagyva az embereket az ősz közeledtével.

Mielőtt elhagyom Sziléziát, megkérdezem Alicia Zdziechiewicz-et, milyen módon változtatta meg a közösségért való küzdelem az életét. „Nagyon erősen él bennem, hogy van értelme annak, amit teszek. Ellenállunk a gazdasági kizsákmányolásnak, meg akarjuk védeni a környezetünket, és békében akarunk élni a zöld városunkban” - mondja, hozzátéve, hogy a kampányuk előrehaladtával egyre jobban elkezdte érdekelni a környezet és az éghajlat védelme, és arról is sokat tanult, hogyan működjön együtt másokkal.

„Kiderült, hogy több ember is ugyanolyan problémákkal küzd, mint mi, és hogy képesek vagyunk támogatni egymást” - mondta a tanár. „Az egyetlen dolog, amitől tartok, hogy az új bánya nyitásáról való döntés már rég megtörtént Varsóban, és hogy tiltakozásaink ellenére a politikusok nem hallgatnak ránk.” ■

„A kultúra szigetei” formálják a Zsil- völgy jövőjét

Társadalmi vállalkozók egy csoportja új életet
lehel egy román egykori bányász közösségbe

Szöveg és képek: **Adrian Cătu**

Szürke dombok és házak, szürke erdő. Szürke árnyak bolyonganak a bányászati épület-maradványok sötét csontvázai és a szomorú, szürkés lakóházak között. Itt még a folyó is fekete volt – vékony szénporral telített a víz.

Ennek ellenére a Délnyugat-Romániában található Zsil-völgyben élő emberek jó emlékként tekintenek vissza az 1989 előtti időkre, amikor a szénbányák még működtek. Ugyan már akkor is szürke volt, de a völgy nagyon is élettel telinek hatott.

Több mint 100 ezer ember dolgozott éjt nap-pallá téve a szénen alapuló gazdaságért. Magas béreket kaptak, a kommunista propaganda pedig hősként kezelte őket. Abban az időben, amikor mások az országban élelemhiánytól szenvedtek, a bányászoknak mindenük megvolt. A bányáknak még saját könyvtárai, klubjai és mozijai is voltak.

A más régiókból ideköltöző emberek szinte azonnal kaptak munkát, közvetlenül a vasútállomáson, ahogy leszálltak a vonatról. A legrégebbi bánya a völgyben, Petrila több, mint 4000 embert alkalmazott. A bánya bezárásakor 2015-ben már

csak 400-an dolgoztak az omladozó, félig lerombolt épületekben.

Amikor Románia az 1990-es években elkezdte bezárni a bányákat a völgyben, úgy tűnt, a környék halálra van ítéelve. Mindenki ugyanazt mantrázta: „Csak bányászok vagyunk, csak ehhez értünk, ezek vagyunk mi. Bányászat nélkül ez a völgy el fog pusztulni.” De nem ez történt.

Két évtizeddel azután, hogy a legtöbb bányát bezárták a Zsil-völgyben, meglátogatom a vidéket egy aranyló őszi délutánon. Az érintetlen nyírfaerdők levelei sárgára, narancssárgára és pirosra festik a dombokat. A nap lágyan süt, az ég sötét-kék. A meleg színű bérházakat frissen festették, a folyó vize átlátszó, tiszta, az utcák tele vannak emberekkel, akik élvezik a napsütést.

Az 1997 és 1999 közötti nagy létszámleépítések után sokan elhagyták a területet. Legtöbben Nyugat-Európába mentek dolgozni és pénzt küldtek haza rokonaiknak a völgybe. Néhányan vissza is tértek, hogy elindítsák saját vállalkozásukat a völgyben – leginkább boltokat és turistaházakat.

Az így befolyó pénz reményt adott, ám ez nem volt elég. Mindeközben a román kormány számos ígérete ellenére nagyon keveset tett a bányászat

Dana Bates, világszínvonalú biciklipályák
kialakítója, Straja, Zsil-völgy

alternatíváinak támogatása érdekében. Az infrastruktúra hiánya és a régió elszigeteltsége miatt a völgy nem vált vonzóvá a befektetők számára, pedig bővelkedik magasan képzett munkaerőben.

Az átok azonban áldássá válhat. A dombokkal és őserdőkkel körülvett, valamint a közeli hegyekben fekvő néhány kis, ám igényes sípályával rendelkező völgy egyre többet kezdett fordítani a turizmusra. Egy nagy kihívással viszont szembe kell néznie: távol van az ország sűrűn lakott területeitől, így a régió eddig nem tűnt elég csábítónak ahhoz, hogy látogatásra ösztönözze az embereket.

Ez jellemezte a régiót mindaddig, amíg a helyiek egy csoportja meg nem kérdőjelezte azt a felfogást, miszerint a hely semmi különlegessel nem tud szolgálni.

„A kultúra európai perifériája”

Ion Barbu Petrílaban született és ott is él. Ma már a 60-as éveiben jár, elismert, termékeny és nemzetközileg díjazott művész, aki ötvözi a rajzot, a festészetet és a grafikai írást alkotásaiban, amelyek az installációktól kezdve a falfestményeken át az urban art-ig (városi művészetig) terjednek. A

korai 2000-es években, ahogy tudomást szerzett a bányáipar hanyatlásáról, kigondolt egy módszert, mellyel új életet lehelhet a közösségébe legjobb fegyverét, a művészetet használva.

„Ez a város kulturális sivatag volt” – mondta nekem Ion Barbu egy interjúban, amikor 2018 őszén Petrilában jártam. „Azt mondtam magamnak: alakítsunk ki pár szigetet ebben a sivatagban. Ha meg akarunk nézni egy színdarabot, vagy zenét akarunk hallgatni, miért ne hozhatnánk ide ezeket, ahelyett, hogy a városba mennénk értük?”

Kezdetben szinte mindenki őrült különcknek vagy veszélyes kulturális anarchistának tartotta Barbut.

2006-ban, amíg Nagyszeben arra készült, hogy Európa Kulturális Fővárosává váljon, Barbu elindított egy kulturális eseményekből álló sorozatot Petrilában „A kultúra európai perifériája” néven. Egy ma már évente megrendezésre kerülő művészeti és zenei fesztivált szervezett Petrilában „Rossz Ember” néven, mely egy szójáték, utalva a közismert nemzeti népművészeti fesztiválra a „Jó Ember”-re.

Néhány önkéntessel együtt helyreállította I.D. Sîrbu, egy Petrilában született jelentős román író emlékházát, akit a kommunista rezsim

Ion Barbu, egy fotókiállítás megnyitóján a petrilai bányaépületek egyikében

Mihai Danciu építész, aki újraértelmezi a bányászati örökséget

alatt letartóztattak. A ház korábban hamar súlyos romlásnak indult: műemléknek minősítették, így magánszemélyek nem tudták helyreállítani, de a Kulturális Minisztérium sem tett lépéseket a védelme érdekében. Ion Barbu végül talált egy kiskaput.

„A házat már egyszer régen újrakepítették, így az eredeti formája ugyan megmaradt, ám az eredeti építőanyagok nem. Meggyőztük I.D. Sirbu jogutódját, hogy kijelentse, ez nem a néhai író háza volt, csak egy másolat, így nem igazán minősül műemléknek” - magyarázza Barbu.

A művész és csapata így helyreállíthatta az épületet. A következő lépésben tettek arról, hogy ne legyen belőle olyan újabb emlékház, amely reménytelenül vár a látogatókra. Barbu élénk színekkel festette le a külső falakat és az író munkáiból válogatott idézeteket írt rájuk. Ahelyett, hogy passzívan várná, hogy a közösség felfedezze, a művészet hársányan tudatta az emberekkel: ide érdemes betérni.

Az emlékházat sok más városi műalkotás követte, gyakran sokkalva ezzel a helyi közösséget. Barbu átalakított egy gyalogos átkelőt Petrila fő utcáján zongora billentyűzetté. Egy bérház szürke homlokzatát óriás rózsaszín borítékká festette – utalva a románok nyugat-európai tömeges kivándorlására (körülbelül 4 millió román él ma külföldön). Fokozatosan egyre több művész és önkéntes kezdte osztani Barbu elképzeléseit, segítséget nyújtva számára. A helyi közigazgatás már ekkor felbőszült, pedig ez még csak a kezdet volt.

2008-ban két robbanás történt egymás után
1 kilométerre a föld alatt Petrila bányájában,
amely 14 ember életét követelte. A bánya azonnali

Ion Barbu hatalmas, borítékot ábrázoló
falfestménye egy lakóházon

Nemzetközi biciklisverseny Strajában

bezárásáról szóló pletykák gyorsan szárnyra kaptak. A bányát ezután átadták az Országos Bányabezárási Társaságnak (OBBT), hogy intézze a tartós leállítást.

A bezárási terv fagyos hangulatú volt: minden épületet és aknatornyot le kellett volna bontani, minden fém- és emelőszerkezetet fémhulladékként kellett volna újrahasznosítani. Nemcsak a helyet, de a történelmét is eltörölték volna.

Az első szénbányát 1858-ban nyitották meg Petrilában. A bejárata most is látható a gépi műhely épülete mellett, melyet 100 évvel ezelőtt húztak fel. A bánya egyik aknafelvonóját, mely Németországban készült, még mindig használják; tökéletesen funkcionál 1942 óta. Az impozáns fém aknatorony, mely többtíz méterre emelkedik a talajtól, ugyanazon évből származik. Ion Barbu számára a történelem eltörlése elfogadhatatlan: ez a bányüzem volt az egyetlen dolog, amely semelyik másik városnak nem volt az országban. Szembeszállt a hatóságokkal, akik nem ismerték fel a lehetőséget, hogy a bányászati örökség átalakítható kulturális örökséggé, művészeti emlékké. Barbu döntő csatára szánta el magát, hogy megmentse az üzemet, mivel enélkül a közösségnek nem maradna semmije.

Világszínvonalú kerékpáros utak

A Straja sípálya 30 kilométerre fekszik Petrilától. Straja egyszerre szerény és ambíciós a kaotikus és erőteljes fejlődésében. Az épületek szinte összeépültek és nagyon kevés parkolóhely van, de jelentős beruházások történtek a sí infrastruktúrában: 12 sípálya, kábelberendezések, mesterséges világítás és mesterséges hó - mindezt a helyi hatóságok támogatásával. Románia igényeihez képest nagyon kevés sípályával rendelkezik, így az újak jó eséllyel válnak népszerűvé.

Az utóbbi években a régió fejlődése újabb kihívással szembesült: a globális felmelegedéssel. A környék hegyei körülbelül 1868 métereseek, nem túl magasak, így a tél kivételével nincsen hó. Mivel a tél egyre enyhébb, a síszezon rövidül és kedvezőtlen hatást gyakorol a terület sérülékeny új vállalkozásaira.

A síelés jövőjét a völgyben egyre inkább kétségbe vonják. Egy meglepő ötlet új hasznosítási lehetőséggel kecsegtet a régió számára. Dana Bates az amerikai Texas államban született, és 1989 óta él Romániában. Ma egy a fiatalok közösségi projektjeivel foglalkozó civilszervezet vezetője. Néhány évvel ezelőtt váratlan ajándékot kapott: egy hegyikerékpárt.

A petrilai bányüzem, a 2015. októberi bezárása előtt

Bates nagyon örült az ajándéknak és el is kezdte használni, hogy felfedezze az őt befogadó egykori bányaváros, Lupény (Lupeni) környékét. A Lupény körüli nyírfákkal borított dombokon való kerékpározás során Bates rájött, hogy a terület tökéletes profi kerékpáros pályákhoz - és hogy az év nagy részében idevonzaná a biciklistákat Európából.

„Spanyolországban van egy Zona Zero nevű terület, kevesebb infrastruktúrával, mint amivel Straja rendelkezik, és hasonlóan messze bármely repülőtértől, mégis világszínvonalú biciklis célpont lett” - magyarázza Bates. „Ez ösztönzött arra, hogy szakértőket hívjak ide, akik felmérhetik a térség lehetőségeit.”

A szakértők megerősítették a megérzését. Tanácsaikat követve Dana támogatást kapott a Nemzetközi Hegyikerékpár Szövetségtől (NHKSZ), hogy Olaszországban tanulhasson és az egyik első NHKSZ tag lehessen Romániában. Megtanulta, hogyan lehet világszínvonalú pályákat építeni. A képzés befejezésekor bérelt egy kis kotrógépet és nekiállt dolgozni.

Még a hatóságok is meglehetősen optimisták voltak ezzel kapcsolatban: Bates pénzt kapott a

városházától, hogy megépítse az első pályáját. Jó kapcsolatot alakított ki az erdőkért felelős nemzeti ügynökséggel, a Romsilva-val, amely lehetővé tette számára, hogy megépítse a biciklis útvonalat. Azonban környezetvédelmi civil szervezetek erdőpusztítással vádolták.

„A leghosszabb pályánk, a Baloo, körülbelül 4 kilométeres” - mondja Bates. „Egy kis kotrógépet használtunk, mert egy „áramlási pályát” kellett építenünk megemelt hajlított határokkal, ami segít növelni a sebességet. Ehhez a pályához csak egy nagy fát vágunk ki és még néhány facsemetét. A biciklisták nem csak a pályák miatt, hanem a természet miatt is jönnek, így ugyanúgy érdekemben áll megvédeni azt” - mondja.

A világszínvonalú pályák és a gyönyörű vad természet mellett van még egy tényező, mely egész Európából idevonzza a biciklistákat.

„Ausztriában vagy Németországban egy teljes nap biciklizés körülbelül 150 euróba kerül” - mondja Bates - „ám itt 65-75 euróból megoldható.” Ezt követően sikerült 50 ezer eurót összeszednie az adományozóktól öt pálya befejezéséhez, mind-egyik körülbelül négy kilométer hosszú. Elkezdte népszerűsíteni a lupényi pályákat a legnagyobb európai kalandturisztikai platformon és egy kapcsolódó honlapon.

Tehén legelészik Petrila bányauzemének közelében

Bates azt szeretné, ha a fiatalok is magukénak éreznék az elképzelését. Azt tervezi, hogy az iskolák örökbe fogadhatnának pályákat, tisztítanak és fenntartanak és a fiatalok maguk is tekerhetnek majd az ösvényeken.

A lupényi közösség viszont még mindig gyanakvó - mondja Bates. „Szerintem ez egyfajta kulturális pesszimizmus.”

Bates elképzelésének első igazi tesztje egy nemzetközi hegyikerékpáros verseny megszervezése volt Lupényben, 2018 októberében. Az esemény sikeres lett. A romániai amerikai nagykövet, Hans Klemm is a nézők soraiban ült.

„Hogy tetszett a verseny?” kérdezem az egyik biciklistát, ahogy a strajai verseny utolsó pályáját is teljesíti. „Nagyon vagány” - mondja - „Biztos, hogy visszajövök ide”.

Új kezdet a Zsil-völgy számára

2015 októberében az Országos Bányabezárási Társaság (OBBT) elérte az egyik legfontosabb célját: bezárták a Petrila bányát. Ezután a cég

felkészült arra, hogy lebontsa az összes bánya-infrastruktúrát, így Ion Barbu, a művész, tudta, hogy nagyon kevés ideje maradt.

Szerencsére nem volt egyedül legújabb vállalkozásával. „Néhány építésmérnök Bukarestből és Kolozsvárról valahogy megkedvelhetett minket” - viccelődik - és támogatásra méltó ügyet találtak Petrilában”.

Az építészek elvállalták a részletes technikai dokumentáció elkészítésének fontos és nehéz feladatát, amely az OBBT tulajdonosa, az Energiaügyi Minisztérium felé irányuló lobbizás munkájának alapját képezte. 2016-ban, amíg Barbu és mások a bánya megvédéséért küzdöttek, a népszerű technokrata kormány beleegyezett, hogy a Petrila bányát nemzeti műemlékké nyilvánítsák.

Ugyan az OBBT nem tudta lebontani a bányászati üzemet, a korrupcióellenes törvények megakadályozták, hogy az intézmény a helyi önkormányzatoknak adományozhassa az infrastruktúrát. Bárkinek, aki gondoskodni akart a bányáról, piaci áron kellett azt megvennie.

Az Energetikai Minisztérium kezdetben hárommillió euróra értékelte a bányát, amit Barbu és munkatársai megbízásából egy független értékelő

végül 200 000 euróra becsült. Még ez is túl soknak bizonyult a művész és barátai számára, így a csapat megpróbálta a petrilai önkormányzattal megvetetni az üzemet. A kulturális gerillaháborújukról 2015-ben dokumentumfilm készült Andrei Dascalescu rendezésében, Planeta Petrila címmel. A film országos visszhangot keltett. Ekkor Barbu és munkatársai hivatalosan is megalapították civilszervezetüket, melyet a dokumentumfilm címe után neveztek el.

A szervezetnek hétköznapi feladatokat is el kellett látnia: a helyszínt óvni kellett a fémtolvajoktól. A helyszín védelme is a kultúrán keresztül valósult meg.

Barbu színes graffitivel festette le a bánya korábbi szivattyúállomását, elnevezte „Pumpadou Központnak”. A helyszínekonzerteknek és színházi rendezvényeknek ad otthont. A civilszervezet műhelyeket is szervezett építésmérnök hallgatókkal. A helyszín bekerült a „Múzeumok Éjszakája” rendezvény román katalógusába, s ezzel mintegy 2700 látogatót vonzott - többet, mint a közeli város, Déva legnagyobb múzeumai. Végül összeálltak a korábbi szakszervezeti vezetővel, a ma már nyugdíjas

Catalin Cenusával, hogy rendezvényhelyszínként népszerűsítsék a helyet és őrizték biztonságát.

Hosszú idő után, mely Ion Barbu első kihívó alkotásaival kezdődött, a városháza tisztviselői végre elkezdték támogatni az elképzeléseit.

„Most már csak azért van szükségünk rájuk, hogy hivatalosan is segítséget kérjenek tőlünk a pénz előteremtéséhez, hogy megvehessék az üzemet. Mindent megteszünk ezért” - mondja Barbu.

„Egy „bánya konyha” éttermet is nyithatunk. Vagy reklámozhatjuk a „sötét szén” turizmust a területen.” Barbu művészlakásokról és műhelyekről, interaktív műhelymunkákról beszél, amelyek segítik a hely megőrzését, valamint múzeumokról a meglévő felújított épületekben, amelyek vonzzák a szálláshely-teremtő befektetőket, új munkahelyeket hoznak létre és fejlesztik a gazdaságot.

Miközben hozzám beszél, kinézek az ablakon és egy tökéletes őszi nap tárul elém. Látom, ahogy a levelek kiszínezik a dombokat, amíg a Nap lágyan süt a sötétkék égen. Valahol odakint, mélyen az őszi nyírfaerdő sűrűjében, ott vannak Dana Bates biciklipályái.

Bates aznap korábban elhangzott szavaira tudok csak gondolni, Arisztotelészt idézve: „A kezdet az egésznek több, mint a fele.”

Ion Barbu

A szénbányászat kizsigerelte Bulgária egyes régióit

Miközben a legnagyobb bolgár mélyművelésű bányát bezárják 2018-ban Bobov Dol-ban, a közösség aggódik a jövője miatt.

Szöveg és képek: **Jodi Hilton**

Georgi Terziski a szőlőfürtöket metszi a lugasban, amely végigfut háza teraszán egy Golemo Selo nevű bolgár faluban, ahol 56 éve él. Ahogy minden ősszel, most is saját bort szeretne. Csupán pár száz méterre a ház mögött feldereng Bobov Dol széntüzelésű erőműve. Mióta az eszébe jut, a két kémény ontja a füstöt és a három hűtőtorony a vízpárát.

Az erőmű a hetvenes években épült és a legtöbb helyi család számára munkát biztosított a 480 fős faluban, beleértve Terziski szüleit. Mostanáig az erőmű a közelben lévő szénbányákból származó „fekete aranytól” függött, ide érve Bobov Dol és Babino szénmedencéit.

Ezen a nyáron jelentették be, hogy a Bobov Dol-i bányát 2018 végére bezárnak, mellyel 400 ember munkanélkülivé válna. Babino-ban, ahol 650 ember dolgozott, már tavaly abbamaradtak a munkálatok.

Mint sok más helyen Kelet-Európa szerte, a bányák azért zárnak be, mert a termelési költségek messze meghaladják a beszerzési árakat: gazdaságilag nincs értelme többé szénbányát működtetni.

Ahogy a bányák bezárnak és a szénkitermelés csökken, a Bobov Dol-i erőmű tulajdonosai alternatív üzemanyagokat kezdtek használni, például biomasszát, de sajnos meggondolatlanul. „A szénától a szénig mindent elégetnek.” Terziski a mellkasára mutat. „Nem tiszta levegőt szívunk.”

Papíron az erőmű a Vagledobiv Bobov Dol EOOD tulajdonában áll, ám a háttérben a bányákat és az erőműveket Hristo Kovachki, egy 56 éves energiaipari mágus vezeti. Kovachki birtokolja a bányák, fűtőművek és erőművek hatalmas birodalmát Bulgáriában, mely több mint félmilliárd dollárt ér (néhány becslés szerint jelentősen többet), így ő egyike a három leggazdagabb bolgárnak.

A bolgár nemzeti hírportál (BNE) szerint 16 energiaipari cég és 15 egyéb létesítmény tulajdonosa.

Vasil Vasev, Golemo selo polgármestere

Violeta Dashkova és fia a Golemo Selo-i játszótéren

A Bobov Dolban található erőmű a tervek szerint 2020-ra zár be. 2018-ban azonban változások történtek az erőműben. Ahogy az utolsó Bobov Dol-i mélyművelésű bányát lezárták, keserű szag kezdett terjengeni az erőműből. Már távolról látszanak a szénabálák az erőmű tövében, egy nagy halom szén mellett.

„Poros hely”

A falu játszótéren Violeta Dashkova figyelemmel kíséri a kétéves Monit; utánaszalad, hogy elkapja a fiát egy kis mászófalán. „Márciusban fehér hamu borította a játszótér” - mondja. Fia gyakran beteg. „Aggódok, hogy talán az erőmű miatt van.” Az erőművek köztudottan kén-dioxidot és nitrogén-oxidokat bocsátanak ki; ezek kombinációja, gyakran a szél segítségével, savas esőt eredményezhet.

Mint sok helyi, Dashkova férje is az erőműben dolgozik. Elmondása szerint 650 levát (325 euro) keres havonta, melyben benne kellene lennie a 100 leva értékű élelmiszer kuponnak. Dashkova szerint a kuponok akár három hónapot is késnek, és ha nem termelnének saját maguk számára (gyümölcsöket és zöldségeket, valamint állatokat is tartanak), nem lenne elegendő ennivalójuk. Dashkova nehezen talál munkát. „Elküldtem az önéletrajzomat az erőműnek, de három éve várom a választ.”

2018 szeptemberében, zöld civilszervezetek és állampolgári csoportok, köztük a Za Zemiata (a Bankfigyelő Hálózat tagja) és a Greenpeace, kritikus értékelést küldtek a bolgár Környezetvédelmi és Vízügyi Felügyelőséghez és más ügynökségekhez, a Kovachki két erőművében (BobovDol és a közeli Pernik városában) történő biomasz-sza és hulladék égetésére vonatkozó döntéssel kapcsolatban.

Az emberek elkezdtek Pepelenka-ként, azaz poros helyként hivatkozni a falujukra.

„Régen jó minőségű szénét égették” - mondta VasilVasev, két falu, GolemoSelo (Nagy Falu) és Malo Selo (Kis Falu) polgármestere. Ahogy a bányák bezárnak, a városok a biomasszát, benzint, műanyagot és szemetet kezdték el égetni. „Érezzük a különbséget. A szag borzasztó.” - mondja, és hozzáteszi, hogy a helyi termékek, mint a szőlő, látják a kárát. Vasev Dávidként tekint magára Góliáttal, azaz Kovachkival szemben. Azt állítja, hogy Golemo Selonak adóbevételeket kellene kapnia az erőműtől ahelyett, hogy a pénzt közvetlenül a nagyobb Bobov Dol-i önkormányzatnak juttatják. A városházát évek óta nem festették ki Golemo Selo-ban. A szomszédos utak nincsenek aszfaltozva vagy kiköveztve, a helyi iskolákon lehúzták a rolót. „Mióta az oligarcha felvásárolta az erőművet 2008-ban, a közösségünk megmaradásához szükséges bevételből nem láttunk semmit” - magyarázta Vasev.

Stratégiája a helyzet megoldására: a két általa kormányzott kisvárost egyesítsék, hogy együtt megüssék az EU-s fejlesztési alapokhoz szükséges lakossági küszöböt (500 fő). Eközben egy népszavazás megtartására irányuló kezdeményezés fut keresztül a bíróságokon, amely lehetővé tenné, hogy Golemo Selo elkülönüljön Bobov Dol-tól, a közeli Dupnitsa városának kedvezve. „Jó ötlet” - vallja Vasev, „de Golemo Selo és az erőmű bevételei nélkül Bobov Dol városa pénzügyileg összeomlana.”

A dolgozók sorsa is bizonytalan

A térségben már 1891 óta bányásznak. A késői 1940-es, korai '50-es években, a kommunista rezsim munkatáborba kényszerítette az ellenségeit, például Bobov Dol bányáiba. Sztálin halála után Bulgária elkezdte felszámolni a munkatáborokat. A

kommunista rezsim végén a helyzet normalizálódott, és a bányák végül munkavállalókat alkalmaztak, akiket jól megfizettek az iparhoz való hozzájárulásukért. 1989-ben, a kommunizmus bukása után a bányákat és más iparágakat privatizálták. Az új, néha a maffiához köthető tulajdonosok fillérekért szereztek cégeket, köztudottan kizsákmányolták a dolgozókat a nyereségért. 2010 elejére a dolgozók bére átlagosan 600 leva (300 euro) volt havonta; a cég gyakran késve vagy egyáltalán nem fizette ki a béreket hónapokon keresztül. A közeli Babino bánya dolgozói 2016 októberében a címlapokra kerültek, amikor sztrájkolni kezdtek kifizetetlen béreikért és az élelmiszer-utalványokért a tömeges elbocsátások előtt.

Három napos sztrájk után, mialatt több, mint 100 dolgozó maradt a föld alatt, a cég kikapcsolta a ventilátorokat, hogy felszínre kényszerítsék a tiltakozókat. Két hónappal később egy bányász munka közben életét veszítette Bobov Dol-ban, miután csapdába került egy gép alatt. (A legdrámaibb baleset 1997-ben történt, amikor öt ember halt meg egy metánrobbanás során Bobov Dol-nál.)

Egykori bányászok söröznek Babino-ban

Az utóbbi három évben több mint ezer bányászt bocsátottak el, mely csak rontott az amúgy is hanyatló terület helyzetén.

Babino-ban, ahol majdnem mindenkit a bánya foglalkoztatott, egy fél tucat egykori bányász ül a helyi bolt előtt, nagy üveg bolgár sörrel az ölkben. Néhányan már 45 évesen nyugdíjba vonultak, míg

A Bobov Dol erőmű

másokat nyugdíjazásuk előtt elbocsátottak. (Bulgáriában a földalatti bányászok első kategóriás munkások, vagyis 45 évesen nyugdíjba vonulhatnak, míg más munkásoknak várnia kell 55 vagy 64 éves korukig.) A 46 éves Yordan Yordanov, aki 17 évig dolgozott a föld alatt mint felújítási személyzet, Pirinsko sört dédelget, melyet az országot elfelező festői hegyekről neveztek el. „Nincs jövő, nincs munka az egész közösségben.” Munka nélkül, mondja, senki sem fog itt maradni, csak a nyugdíjasok.

Szerencsése volt, hogy még azelőtt elérte a nyugdíjkorhatárt, mielőtt a bányát bezárták és 260 embert elküldtek. Örül, hogy a nyugdíja időben megjön, nem úgy, mint a fizetése. A vállalat azonban még mindig tartozik neki elmaradt bérével; becslése szerint 4 000 és 5 000 leva közötti összeggel (2000-2500 euro). „Hristo Kovachki nem ad egy fillért sem” - mondja. Egy másik egykori bányász is hozzászól: „Ha csatlakozol a politikai pártjához, talán megkaphatod a pénzed.” Egy másik bányász, a 43 éves Rumen Hristov, munkanélküli és fizetésének 70%-át kapja a bányák bezárása óta. 2 évvel azelőtt rúgták ki, mielőtt elérte volna a nyugdíjkorhatárt. Új munkát keres, de valószínűleg nem tud majd első kategóriás munkásként nyugdíjba vonulni; ez további munkaéveket jelenthet egy olyan

munkahelyen, ahová ingáznia kell, és valószínűleg minimálbérrel indul, 510 levával (255 euro). „Van-nak állások” - mondja - „csak nem fizetősek.”

A szénközösségek halvány reménye

„Olyan országban élünk, ahol a politikusok nem látnak fantáziát olyan területek fejlesztésében, mint a miénk” - mondta Bobov Dol község polgármestere, Elsa Velichkova a just-transition. info-nak adott interjúban 2018 nyár elején. A polgármester azon tűnődött, hogy miért nem zajlott párbeszéd a különböző intézmények között, melyeknek foglalkozniuk kell a bányák bezárásának következményeivel és a szénrégiók gazdasági szerkezetváltásának terveivel.

Eddig nem nagyon tudtak mit kezdeni a munkanélküliekkel vagy a közösségekkel.

A helyi vezetők, mint Vasev és Anton Iliev, utóbbi a BobovDol-i Európai Projektek Igazgatóságának vezetője, értékesítési pontokat hajtott fel lehetséges befektetők számára. Iliev azt mondja: „A község nagyon előnyös stratégiai elhelyezkedése vonzza a befektetőket: körülbelül egy óra távolságra fekszik a fővárostól, Szófiától, valamint a Thesszaloniki

Bánya, Bobov Dol (Minyor)

Vasilka Sotirova, 22 évet dolgozott a bányánál a nyugdíj előtt

irányába mutató páneurópai 4. folyosó, és a Skopjéba, Tiranába, Durres-be (Albánia) és Bari felé (Olaszország) tartó páneurópai 8. folyosó között helyezkedik el”.

Továbbá, a munkaerő készen áll (a Bobov Dol és a környező falvak lakossága 8 000 fő), és a költségek (a föld, az ellátmány és a munkavállalók fizetése) is a legalacsonyabbak között vannak az EU-ban.

Ám Vasev elismeri, hogy Golemo Selo nehéz helyzetben van. Sok helyi már nyugdíjas, így még ha egy új gyár vagy cég nyílik is a közelben, a falu számára már túl késő lehet. 2017-ben csak hat kisbaba született a Golemo Selo-i családok körében, a legtöbb fiatal elment.

A kétezres évek elején textilgyárak kezdtek működni Bobov Dol-ban, amelyek olasz cégek számára gyártanak cipőket, néhány a régi bányák területén. 300-400 Bobov Dol-i és közelben lakó nőt alkalmaznak.

„A gyárak fontos szerepet játszanak a helyi gazdaságban” -fűzte hozzá Anton Iliev a BobovDol-i önkormányzattól. „Miközben a férfiak a bányákban, a nehéziparban dolgoztak, ezek a gyárak sok nőt alkalmaztak.”

„Jó, hogy van olyan ipar itt, ami kevésbé szennyezi a környezetet” - tette hozzá.

Elhagyott lakások Bobov Dol városában

A gond az, hogy az itt alkalmazott nők körülbelül 400 levát (200 euro) keresnek havonta, a minimálbérnél is kevesebbet. Az ilyen bolgár gyárakban megfigyelhető rossz munkakörülmények a Kambodzsában, Bangladesben és Törökországban található gyárakéhoz mérhetők.

Több és jobb minőségű munkahelyre van szükség

Egy 2018. októberi, Szófiában tartott konferencián az EU-s és a bolgár érdekképviseleti csoportok, köztük Bobov Dol, találkoztak, hogy megvitassák a szénrégiók közösségei jövőjét és a szénkivezetést, vagyis, hogy hogyan lehet olyan szén-mentes alternatívákat kidolgozni a korábban széntől függő közösségek számára, hogy a dolgozók és a helyiek is résztvegyenek a folyamatban és tisztességesen bánjanak velük.

Velichkova polgármester lépett a dobogóra. „A bányák bezárása után mintha egy időzített bombán ülnék” - mondta. „Jó úton járunk, hogy egy újabb Észak-Nyugat Bulgária legyünk” - magyarázta, utalva Montanára, az EU legszegényebb régiójára. Felkérte a civilszervezeteket, hogy segítsen Bobov Dol népének. „Bobov Dol lakossága nem lusta.” ■

Szlovák helyi közösségek a szén utáni jövőt tervezik

Felső-Nyitra polgármesterei arra figyelmeztetnek, hogy a szénkivezetés elkerülhetetlen a régióban, az alternatívákat pedig már készítik elő.

Szöveg: **Zuzana Límová**

Képek: **Zuzana Límová** és **Michał Burza**

Ha az utazók elérik Privigyét (Prievidza), Felső-Nyitra közigazgatási központját, gyakran csak áthajtanak rajta, hogy a közeli Bajmóc (Bojnice) városában ellátogassanak a gyógyfürdőbe, a várba vagy az állatkertbe. Privigye apró főtere a modern és a szocialista építészet furcsa keveréke; ez és a megbízhatatlan buszjáratok alapján első látásra úgy tűnik, mintha a város nem sok mindent tudna nyújtani az ide látogatóknak.

A helyiek viszont büszkék a városukra és annak történelmére, különösen a több száz évre visszanyúló szénbányászatra. Mindenkinek van olyan nagyszülője, nagybátyja vagy barátja, akinek köze van valamelyik bányához a régióban. Az aranykori nosztalgia még mindig jelen van, különösen a középkorúak és az idősök körében. A kommunizmus alatt bányásznak lenni nemcsak azt jelentette, hogy egy átlagos munkásnál ötször többet keresett

az ember, hanem különböző előnyöket és rangos társadalmi státuszt is biztosított számukra.

Az érzélem azonban nem sok segítséget jelent a jövő megvitatásakor. Nehéz itt szénkivezetésről beszélni, mert akiket érintene, még mindig egyfajta biztonságként tekintenek a bányászatra. Nehéz velük megérteni, hogy ez a garancia egy nap eltűnik” - mondta Katarína Macháčková, Privigye polgármestere. A kommunista időkkel ellentétben, amikor Felső-Nyitrában a barnaköszén-bányák állami tulajdonban voltak és egy egész életen át tartó foglalkoztatás lehetőségét kínálták, manapság a bányák már magánkézben vannak. A Hornonitrianske bane Prievidza (HBP) bányaiipari vállalat 3260 embert alkalmaz, melyből körülbelül 2000 föld alatt dolgozó bányász, derül ki a cég 2017-es pénzügyi jelentéséből. A legnagyobb részük Privigye kerületeiből származik, mely a szlovák statisztikai hivatal szerint 135000 állandó lakossal rendelkezik.

Jozef Božik, Simony polgármestere

Katarína Macháčková, Privigye polgármestere.

A bányák alacsony minőségű barnaköszet azaz lignitet rejtene, melyet a közeli elavult nyitránovák (Nováky) szénerőmű felvásárol. A szén magas ára miatt az erőmű minden évben veszteséges, így a szlovák kormány durván 100 millió euróval támogatja évente, az ország általános gazdasági érdekeként feltüntetve az adományt.

A szlovák kormány eltökélt volt a bánya állami támogatását illetően 2030-ig, azért, hogy a bányászok munkája megmaradjon, valamint, hogy hozzájáruljanak az energiaellátáshoz. Azonban, amikor a gazdasági miniszter 2017-ben megemlítette, hogy esetleg hamarabb megszűnnek a támogatások, a térség lakói elkezdtek aggódni a megélhetésük miatt - most már senki sem tudja biztosan, hogy mikor ér véget a pénzügyi támogatás.

„Törjünk ki a bizonytalanságból”

Ezzel a főcímmel indított Macháčková és csapata nyilvános vitákat és fórumokat, azzal a céllal, hogy a szénkorszak utánról szóló akciótervet mutasson az önkormányzat számára. Meghívták a szlovák miniszterelnököt, az Európai Bizottság képviselőit, polgármestereket, helyi vállalkozókat, környezetvédelmi aktivistákat és különböző szakértőket, hogy részt vegyenek a Privigye jövőjéről szóló széles körű vitában.

Bár a szlovák kormány és a bányai vállalat képviselői közül senki sem fogadta el a meghívást, 50 helyi érdekelt részt vett a folyamatban. Végül a

Felső-Nyitrai Városok és Önkormányzatok Szövetsége is részt vett, ami azt jelentette, hogy már a teljes régió szénkivezetés utáni fejlesztését meg lehetett vitatni.

„Négy munkacsoportot hoztunk létre a gazdaság, a közlekedés, az idegenforgalom és a társadalmi infrastruktúra területén, utóbbiba beleértve helyi szinten az oktatást, az egészségügyi ellátást és a szociális szolgáltatásokat” - mondta Alojz Vlčko, a polgármesteri hivatal vezetője Privigyében. „Megkérdeztük magunktól, hogy „milyen forrásaink vannak a térségben, mit lehetne itt tenni, és milyen akadályokat kell leküzdenünk?” Ezen kérdések alapján az egyes területeken stratégiai prioritásokat határoztunk meg.” Az akcióterv előkészítését azonban bonyolította, hogy a szlovák állam akkor még nem határozta meg, hogy mikor és hogyan vezesse ki a felső-nyitrai lignitbányászatot.

„Előbb vagy utóbb a bányászat fokozatosan leáll majd. Ha felkészülünk az átalakulásra, képesek leszünk azt kezelni” - mondta Macháčková, aki nyilvános kritikával és rágalomhadjáratl szembesült kezdeményezése miatt.

Nem meglepő módon a bányák bezárását leginkább az ott dolgozók ellenzik, még ha az ő egészségük is az, amit a bányászat leginkább veszélyeztet. Terveikkel vagy azok nélkül, de aggódnak a jövő miatt.

A HBP szénipari vállalat szerint 11 ezer munkavállalót foglalkoztatnak a bányászatban a

régióban, míg ezt a számot az Európai Bizottság 7 ezer főre becsüli.

„Természetesen olyan körülményeket kell teremteni, hogy ezek az emberek ne maradjanak munkanélküliek” - mondja Macháčková. Több területen is lát lehetőséget a megoldásra. „A közlekedés javítása kiemelt fontosságú számunkra. Még ha önmagában nem is oldja meg a foglalkoztatás problémáját, régióink elérhetőségének, hozzáférhetőségének javítása segít az új munkahelyek kialakításához szükséges feltételek megteremtésében.”

Az átképzést követően az egykori bányászok új befektetőktől vagy magától az önkormányzattól kaphatnak munkát. „Projekt ötletet nyújtottunk be egy önkormányzati szolgáltató cég létrehozására, amely javítaná és felújítaná az utakat az egész környék számára” - magyarázza Macháčková. Az ipari zónában, a közeli gyógyfürdőben és akár közvetlenül az önkormányzatnál fokozatosan létrejövő új munkahelyekkel - párhuzamosan bányászatot fokozatosan vissza kell szorítani, véli a polgármester.

A szlovák statisztikai hivatal adatai szerint a munkanélküliség jelenleg 4,6% Privigye körzetében, amely kevesebb, mint az 5,4%-os szlovák átlag és a 8,1%-os európai átlag. A piacról valójában hiányzik a képzett munkaerő, miközben az embereket továbbra is a veszteséges bányákban foglalkoztatják.

„Jelenleg most a legalacsonyabb a munkanélküliség 1990 óta, ezért itt az ideje, hogy a régió helyzetét megoldjuk. Ha válságban lennénk, sokkal bonyolultabb lenne” - mondja Macháčková.

A Felső-Nyitra számára, Macháčková kezdeményezésére létrehozott akcióterv a felső-nyitrai régió nemzeti stratégiájának részévé vált, melyet a miniszterelnök-helyettes beruházási és tájékoztatási irodája koordinált.

Felső-Nyitrát beválasztották az európai szénbányászati régiók átmenetét támogató uniós program négy kísérleti területe közé, melyet Maroš Šefčovič energiaügyi biztos jelentett be 2017 végén.

A Felső-Nyitrai nemzeti stratégia első tervzetét 2018. október közepén kellett közzétenni, hogy nyitva álljon a nyilvánosság és az Európai Bizottság szakértőinek észrevételeihez; az önkormányzatok pedig már nagyon várják.

„A kérdés, hogy folytassuk-e a Felső-Nyitrában kitermelt lignit használatát áram előállítására, elég bonyolult, és nem a mi hatáskörünk, hogy alternatívákat javasoljunk” - mondja Alojz Vlčko. „Amíg nincs információ arról, hogy mikor és hogyan akarja a szlovák kormány kivezetni a szénbányászatot, csak a régió jövőbeli lehetőségeiről tudunk elmélni” - teszi hozzá.

Az egykori bánya romos emlékei Felső-Nyitrában

Szén és cipők

Jozef Božik, a Privigyétől 30 kilométerre fekvő Simony (Partizánske) város polgármestere, tisztában van vele, hogy egy régió milyen károkat szenvedhet, ha nem készülnek fel az átalakításra.

Simonyt régen Baťovany-nak is hívták –Tomáš Baťa, a híres cipőcég alapítója után. Miután a kommunisták átvették a hatalmat Csehszlovákiában és államosították Baťa vállalkozását, mind a várost, mind a gyárat átnevezték. Akkoriban a "Závody 29. Augusta" (ZDA) vállalkozás volt az európai cipőipar egyik legfontosabb szereplője.

„A cég csúcspontjának idején évente 32 millió pár cipőt készítettek, és mintegy 11 ezren dolgoztak a vállalatnál, amely a régió fő munkáltatója volt”- magyarázza Božik. Simonyban és környékén alapvetően minden a cipőipartól függött. A kommunizmus 1989-es bukása azonban váratlanul érte a gyárat. A túl sok embert, magas bérköltségen foglalkoztató cég nem tudott versenyezni Ázsia olcsó lábbelijeivel, sem a szabadpiachoz alkalmazkodni, így 2000 elején összeomlott. Božik, aki 18 éves kora óta, 1994-től aktív regionális politikában Simony Városi Tanácsának tagjaként, élénken emlékszik erre az időszakra: „2000-ben és 2001-ben Simony munkanélküliségi rátája a valaha mért legmagasabb volt. Minden ötödik felnőtt munkanélküli volt a körzetben.”

Ma csak a vasútállomás melletti üres gyár és a városközpontban látható, virágból kirakott nagy cipő emlékeztet minket a cipőipar aranykorára.

Az egykori bánya romos emlékei Felső-Nyitrában

Számos kisebb cipőgyártó cég azonban még mindig működik a régióban.

Privigyéhez hasonlóan ma Simonyban is alacsonyabb a munkanélküliség, mint az európai átlag és a munkaerőpiacról hiányzik a képzett munkaerő. Božik reméli, hogy a cipőipar hanyatlásából levont tanulságok a közösség segítségére lesznek, hogy jobban felkészüljenek a szénkivezetésre. Mint Privigye polgármestere, ő is a korán elkezdett tervezés támogatója.

Elégetni az éghetlent

A Simony és Privigye környékén élők egészségét is károsítja az alacsony minőségű barnaköszén bányászata és a nyitra nováki szénércműben való elégetése. A légszennyezés következményeként sok a korai halálozás, magas a rákos betegségek és az asztma kockázata.

A nyitra nováki erőmű tulajdonosa – a Szlovák Villamosművek – elismeri, hogy jelentős beruházásokra lesz szükség ahhoz, hogy 2023 után is működhessenek, amikor új európai szennyezési szabványok lépnek életbe. „A nyitra nováki erőmű néhány fontos alkatrésze élettartama a végéhez közeledik” - mondta Miroslav Šarišský szóvivő a vEnergetike.sk energetikai hírportálnak. „Több tízmillió eurónyi beruházás nélkül nem tud biztonságosan működni, sem teljesíteni a műszaki és környezetvédelmi követelményeket.”

Az egykori bánya romos emlékei Felső-Nyitrában

Az erőmű technológiai elavultsága 2016-ban kapott nagyobb nyilvánosságot, amikor a leállított harmadik kazánt újraindították, hogy az elégetett szén mennyiségét növelhessék. A törvény szerint ezt próbaüzemként, üzemi kísérletként végezhetnék, és csak a helyi hatóságoknak kellett bejelenteni, azaz egyetlen kormányzati hatóság sem hagyta jóvá és nem vizsgálta meg ezeket a döntéseket.

Simony polgármestere volt az, aki harcba szállt ezzel a gyakorlattal: „Kötelességem a város és a régió polgárainak védelme” - mondja Božik, aki Trencsén önkormányzati régiójának is az alelnöke, mely magában foglalja Privigye és Simony városát. Az összes regionális érdekelt felet cselekvésre szólította fel.

„Megkértük az illetékes hatóságokat, hogy vegyessenek ellenőrzést az erőmű által a levegőbe kibocsátott kén-dioxid mennyiségéről. A szlovák környezetvédelmi minisztérium megerősítette, hogy az üzemi kísérletek négy hónapja alatt a kibocsátási határértékeket tízszeresen túllépték.”

A helyi önkormányzatok nyomására fontos jogszabályi módosítást hoztak, amely tiltja az üzemi kísérleteket.

A kitermelt szén rossz minőségét a legjobban egy helyi vicc illusztrálja: „Egy lignittel teli vagonot szállítottak Nyitra nováki szénércművébe. Lángra kapott. A tároló porrá égett, de a lignit megmaradt.”

Bár a szénégetést tartják az egyik legfőbb emberi tényezőnek az éghajlatváltozásban, az állam évente

100 millió euró támogatást nyújt a nyitra nováki erőműnek. A támogatást Szlovákia összes állampolgárának fizetnie kell energiaköltségek formájában, de csak a bányák magántulajdonosai profitálnak.

Az Európai Bizottság 2014-es adatai szerint a szlovák háztartások fordítják jövedelmük legnagyobb részét energiára az EU-tagállamok közül. A szegénységi küszöbön élő családok számára ez azt jelenti, hogy minden megkeresett ötödik eurót a villamos energia megfizetésére kell fordítaniuk.

„Értékelem a bányászok munkáját és elismerem Felső-Nyitra bányászati történelmét” - mondja Božik. „De Szlovákiában komor jövő vár a bányászatra.”

Úgy véli, hogy az állami támogatásokat a bányászok átképzésére és a régió fejlődésének támogatására kellene felhasználni; hozzáteszi, hogy Szlovákia 2023-ig fokozatosan kivezethetné a szénét az országból. (Szerk.: Szlovákia 2019 júniusában bejelentette, hogy 2023-ig kivezeti a szénét.)

„Öt éven belül meg lehet teremteni egyfajta társadalombiztosítási szerkezetet mindazok számára, akiket a bányák bezárása után nem tudnak alkalmazni a munkaerőpiacon” - mondja, hozzátéve, hogy ez politikai akaratot kíván.

A polgárok döntenek majd arról, hogy olyan polgármesterek, mint Katarína Macháčková és Jozef Božik képesek lesznek-e irányítani városaik a szénkivezetés során. Az önkormányzati választásokat 2018 novemberében tartották. ■

Borsod: vissza a szén-nosztalgiába vagy előre az energiaátmenethez?

A természeti értékekben gazdag, iparosított régió élhetőségét veszélyeztetik a sorra nyíló lignitbányák

Szöveg és képek: **Pusztai László** (eszakhironok.com); szerkesztette: **Botár Alexa**, MTVSZ

Az Észak-magyarországi szénrégió „szíve” Borsod, melynek jelentős része ipari válságterület a Központi Statisztikai Hivatal szerint - ami azt jelenti, hogy a régió bányászati és nehézipari múltját követő szerkezetátalakítása még nem fejeződött be.

A válságterületei lakosságának kevesebb, mint fele aktív; a térségben a munkanélküliség és a tömeges elvándorlás komoly probléma. Az egykori üzemek és gyárépületek többségét nem állították helyre, vagy hasznosították újra. A régió uniós támogatásokat megkötő képessége alacsony (ld. Hétfa Intézet jelentése), és a légszennyezés, különösen a fűtési szezonban, rendszeresen óriási méreteket ölt. Mindezek a tényezők azt mutatják, hogy Borsodnak újra fel kell találnia magát a szén utáni korszakban.

F. Nagy Zsuzsanna, a Zöld Kapcsolat Egyesület elnöke

Tanulságok a múltból

A Borsodi-medence gazdag kőszénben és lignitben, és több tucatnyi földalatti és nyíltszíni bánya működött itt az 1800-as évek óta. A kommunista korszak kényszerített iparosítása, amely főként 1950 és 1970 között zajlott, felduzzadt ipari városokat és a hagyományos falusi közösségek elhalványodását eredményezte, mivel több tízezer falusi lakos költözött (vagy ingázott) a városokba dolgozni.

Az 1980-as és 2000-es évek között a bányák és a kapcsolódó nehézipar leállt, és többnyire pusztítást hagyott maga után. Abban az időben nem volt tapasztalat vagy pénz a jól irányított szerkezetátalakításhoz. A Szuha-völgyi Bányászlatka Települések Szövetsége egyike azoknak a kevés helyi szerveződésnek, amely azóta is megpróbálja legalább a foglalkoztatási téren újjáéleszteni a területet.

„Az 1980-as évek végére csökkent a szén iránti érdeklődés, sok nagyüzem bezárt, és az emberek

Nagy Tibor, korábbi polgármester

boldogan vezették be a gázt falusi otthonukba.” - emlékszik vissza Nagy Tibor, egykori polgármester és a Szövetség vezetője. „A technikai fejlődés megdrágította a kitermelést, a veszteségek elviselhetetlenné váltak. Bányát senki nem akart privatizálni (a rendszerváltás környékén). Amikor a legnagyobb bányák - Feketelyuk, Putnok, Lyukó-bánya - leálltak, 2000 körül mintegy 4500 embert bocsátottak el. A diplomások zöme elvándorolt, a lakosság nagy része nyugdíjba ment, az ingatlanárak a padlóra estek - és ott is maradtak.”

A Szövetség aktívan próbálkozott annak érdekében, hogy az átmenet társadalmilag igazságosabb legyen. Bányászokat irányítottak a még működő bányákra, és segítették a szakmunkások külföldi munkavállalási engedélyhez jutását. Igyekeztek elősegíteni néhány strukturális változást is a helyiek javára. „Keményen dolgoztunk a veszteségek minimalizálása érdekében” - magyarázza Nagy. „Az elején azt próbáltuk elérni, hogy a bányák vagyontárgyait az önkormányzatok kapják meg, hogy tudjanak gazdálkodni vele. De mi történt? Mindent eladtak. Ez vezetett ahhoz, hogy megjelentek a gazdasági bűnözők, agyon terheltek az ingatlanokat kölcsönökkel, és eltűntek.

„Próbáltunk rávenni a kormányzatot, hogy ha már ekkora nagy bajban van ezen a vidéken, legalább csinálják meg az utakat, közműveket. Kértük, hogy a bezárt vasúti útvonalakat ne rombolják le, hogy

tudjunk rajta például bicikliutakat csinálni, hogy ide vonzzuk a turistákat, de ebből sem lett semmi.”

Sikerek? „Kiváló nyugdíjas klubjaink vannak, sok egykori bányászt vonzott a legutóbbi Ki mit tud vetélkedőnk, ahova rengetegen eljöttek...” - zárja le a beszélgetést Nagy Tibor.

Új lignitbányák nyitása

A bányászat után maradt sebzett táj és a társadalmilag is pusztuló falvak máig jellemző részei Borsodnak. Az újjászületéshez viszont az szükséges, hogy a helyiek és a regionális döntéshozók motiváltak legyenek abban, hogy szén nélkül tervezzék jövőjüket és megvitassák ennek alternatíváit. Azonban a Borsodról szóló döntéseket inkább központilag és kevésbé Borsodban hozzák.

Úgy tűnik, hogy egyes esetekben politikusok a régió szén-nosztalgijára apellálnak és visszarendeződést szorgalmaznak. 2014-ben a miniszterelnök Ózdon, a borsodi régi bányászati régió szívében úgy nyilatkozott, hogy a modern bányászat létrehozása a cél. Egykori bányászipari vezetők, munkavállalók (ma már egy részük helyi döntéshozó) figyelmesen hallgatták ezt.

Az új bányák nyitásának feltételeit megkönnyítették, és az elmúlt években több felszíni lignitbányát nyitottak, vagy terveznek nyitni. Egy részüket közel a korábban bezárt földalatti szénbányákhoz. Ezek között van Sajókaza I és II és Felsőnyárad lignitbányák (Ormosszén Zrt. tulajdonában, összesen 50 000 tonna barnaszén/év,

25 fő) és a Szuha2000 Kft. tulajdonában lévő Sajókápolna I lignitbánya, összesen 25 000 tonna lignit/év, 10 alkalmazott).

Tervek további lignitbányák nyitására

Ezekről a lignitbányákról sok elmondható, de nem az, hogy „modernek”. A lignit ugyanis az egyik leggyengébb minőségű fosszilis energiaforrás. Az elavult nemzeti energiastratégia – amely 2019-re megújul – az atom-szén-zöld energia-forgatókönyvét erőltette itthon, és hangsúlyozta a magyar szén és más fosszilis tüzelőanyagok alapvető fontosságát az ország energiabiztonsága szempontjából. A szénlobbi valóban erős Borsodban, de a magas kéntartalmú, gyenge fűtőértékű szén/lignitkitermelés újjáélesztése láthatóan inkább csak néhány befolyásos üzletembernek kedvez, és nem igazán a borsodi közösségeknek.

A kis lignitbányák nagy piszkos titka

Ezek a nyíló kis lignitbányák nyereséget hoznak a tulajdonosuknak, de számos veszteséget hoznak a környékbeli közösségeknek: alacsony minőségű lignit, szennyezett levegő, megrepedt házak, csökkenő ingatlanárak, az egészség romlása és környezeti károk. A sajókápolnai lignitbányával is ez a helyzet.

A Sajókápolna falu melletti nyíltszíni barnaszénbánya tervei először egy 2008-as falugyűlésen

Király Istvánné ellenzi a sajókápolnai új bányát

bukkantak fel. Majdnem minden helyi lakos ellene volt, ezért úgy tűnt, hogy a tervet jegelik. „Aztán 2011-ben egy közmeghallgatáson szembesültünk azzal, hogy a szomszédban tényleg lesz egy külszíni bánya, amelynek nyitását a környezetvédelmi hatóság első körben elutasította, de aztán végül minden pecsét a helyére került” - mondja egy helyi lakos, Király Istvánné.

„Voltak azért tragikomikus pillanatok is. A háztanulmány szerint a legközelebbi házaktól alig 50 méterre tervezték a bányát, de kiderült, hogy a szakértők olyan, a 60-as évekből származó térképekkel dolgoztak, amelyeken a mi házunk például nem is szerepel. Azaz a házunkhoz jóval közelebb akarták megnyitni a külfejtést.” - mondja Király Istvánné, akinek udvarától jelenleg 150 méterre működik a bánya, amit a bányászat és a szállító autók folyamatos porfelhői már a távolból jeleznek.

Királyné azóta többször mozgósította a falut, és a helyi emberek érdekeit képviselte fórumokon vagy az önkormányzattal folytatott megbeszélések során. Úgy látszik, a helyiek aggályai helytállónak bizonyultak. A bánya por- és zajterhelése észlelhető, talajvízszint-csökkenés és a házak repedése is jogos aggodalom. 2016-ban a bányavállalat még robbanóanyagokat is használt, de amikor a helyiek figyelmeztették, hogy ez nem volt törvényes, a vállalat abbahagyta. A nehéz, lignites teherautók koptatják a helyi utakat, az ingatlanárak csökkennek. A helyi polgármester megpróbálta megnyugtatni a helyieket, azzal érvelve, hogy a bányászatból származó iparüzési adó segítené a közösséget, a helyiek azonban nem nyugodtak meg.” Mivel sikerült leszerelni az embereket?

Tulajdonképpen az adományba kapott szénnel, amit a rászorulóknak osztanak szét minden évben” - mondja Királyné. „A megígért adóbevételek eredményeit nem nagyon látni, és tudomásom szerint a faluból és környékről senki nem dolgozik a bányában. Minden gépesítve van, mindent alvállalkozók üzemeltetnek.”

Sajókápolna tipikus példa arra is, hogy a borsodi felszíni lignitbányák hogyan károsítják a környezetet. Borsod tele van természeti értékekkel, például erdőségekkel és vizes élőhelyekkel. A Békás-tó, a környék utolsó fennmaradt természetes tava, a Sajókápolnai bánya közvetlen közelében található. Már a környezeti hatásvizsgálatban is leírták, hogy a tó és a védett területek károsodása várható, de ez nem akadályozta meg a bányatevékenység beindítását és folytatását. (A környezetvédelmi hatóságokat az utóbbi években meggyengítették Magyarországon). Mára a veszély beigazolódtott: sajnos már alig van víz a tóban.

Még rosszabb: úgy tűnik, nincs vége a pusztításnak

Míg eredetileg az engedély szerint a Sajókápolnai bánya néhány évig működne, majd leállna, egy második bányát is terveztek: Sajókápolna II-t, nem messze a meglévő gödröktől. 2018. december elején már művelik is Sajókápolna II-t, és már a III-at tervezik. *(szerk.: azóta az is megnyílt).*

Ráadásul a borsodi lignit kétszer is szennyez: először a bányák szennyezik a falvakat és környezeteiket, majd másodszor, amikor a lignitet a helyiek kazánjaikban elégetik. A WWF

Magyarország akkreditált mérései szerint magas a helyi lignit kén- és arzéntartalma. Így a füstgáz és a háztartási lignit égéséből származó maradék hamu egészségi problémákat okoz, és károsítja a környezetet. Az Európai Unió Alapjogi Ügyekért Felelős Hivatala szerint a Magyarországon a légszennyezés egyik fő oka, hogy a lakosság egyre többet éget: nedves fa, lignit és hulladékot.

A Sajó folyó völgyében, Borsodban a levegőszennyezés gyakran meghaladja az ajánlott egészségügyi küszöbértéket. „A lignit tüzelése esetén kén-dioxid kerül a levegőbe, amely jelentős egészségügyi hatásokkal rendelkezik. Krónikus alsó légúti betegségeket okoz, gyerekek körében a heveny, akut bronchitis kialakulásának kockázatát növeli. Ezt fokozza az égetéskor kialakuló szállópor, illetve, policiklusos aromás szénhidrogének is keletkeznek, amelyek rákkeltőek, tehát a tüdőrák kialakulásának veszélyét növelik” – nyilatkozta nemrégiben Dr. Páldy Anna, környezet-egészségügyi szakértő.

Erőfeszítések Borsodban valódi átmenet felé

Még ebben a kedvezőtlen környezetben is, néhányan a valódi átmenetben, teljes szénkivezetésben gondolkodnak. F.Nagy Zsuzsanna a Zöld Kapcsolat Egyesület (ZKE) vezetője, elsősorban a megyei környezettudatosság fejlesztésével foglalkozik. „De megpróbálunk fellépni olyan tervek ellen is, amelyek károsítják a környezetet és

A sajókápolnai bánya lát képe Királyék udvaráról nézve

az egészséget, és ezekkel szemben támogatjuk a helyiek érdekeit. A helyi lakosok és az önkormányzatok sok esetben kérnek segítséget tőlünk, mivel az Egyesület környezetvédelmi és jogi eljárásokban ügyfél lehet, igaz, olykor „csak” tanácsot adunk.” - foglalja össze Zsuzsanna.

Teresztenyén, az érintett önkormányzat a terület helyi védetté nyilvánításával érte el a bányaterv megállítását. Sajókápolnán is érték el eredményeket a helyiek nyomására, például a telephely módosítását és a robbantások megállítását. A ZKE most egy másik ügyben, a Múcsenyi Láncrétre tervezett lignitbányája kapcsán aktív: a jövőbeni bányászati terület egy része ökológiai folyosó, a Sajó-völgy kiemelkedő jelentőségű természeti területe. Nem mellesleg, a bányavíz ismételt szivattyúzása (az egykori) BorsodChem zagyos és nehézfémes tározóit is megszívhatja, ami potenciálisan a Sajó ivóvízbázisának szennyezéséhez vezethet, több százezer lakost hátrányosan érintve. 2018 végén érkezett a hír, hogy az illetékes Közigazgatási Bíróság a területen előforduló védett fajok életfeltételeinek visszafordíthatatlan káros hatásai miatt, elutasította a bányászati cég felülvizsgálati kérelmét, így végérvényes, hogy nem kap környezetvédelmi engedélyt a bánya nyitása.

F. Nagy Zsuzsanna részt vesz a régió szén-mentes szerkezetátalakításának előmozdítását célzó „Borsod szerkezetváltásáért, fejlesztéséért” programban. „Ennek érdekében felhívjuk a figyelmet a rendelkezésre álló helyi energiahatékony és megújuló energiaforrásokra, az energiaszegénységet csökkentő megoldásokra: pl. a nem, vagy kevésbé szennyező lakossági fűtési módokra.” - magyarázza F. Nagy. „Meggyőződésünk, hogy a gyenge minőségű lignit és a szén termelését és forgalmazását háztartási tüzelőanyagként fokozatosan meg kell tiltani és hatékony fűtési technológiákkal, korszerű tüzelőberendezések vásárlásával szükséges felváltani a jelenlegi támogatási rendszert.”

A ZKE kritikusan szólt arról, hogy az elmúlt évtizedben lényegében megszűnt a környezetvédelmi, egészségügyi szakemberekkel, társadalmi szereplőkkel a konzultáció, amikor térségi fejlesztési tervek kerülnek kialakításra - központilag. BAZ megye éghajlatvédelmi stratégiája elkészült ugyan, de a környezet javulását tekintve egyelőre nem hozott pozitív változást a helyi közösségek

Királyné egy zajmérő berendezéssel

számára. A borsodi szénkitermelés növelését pedig aggódva fogadják a környezetvédelmi és egészségügyi szakemberek, de nincs platform, ahol erről eszmecsere folytathatnának.

A ZKE és a partnerei szeretnék elősegíteni az alulról felfelé építkező regionális és kistérségi szerkezetátalakítási terveket és folyamatokat, az érintettek és helyi közösségek megfelelő bevonásával. „Jó példákat láttam ezekre a tervek, például a Csehország Ústí régiójába szervezett tanulmányúton, amely hasonló kihívásokkal néz szembe, mint Borsod. Ott a központilag finanszírozott, csaknem három évtizede töretlen társadalmi-gazdasági-ökológiai szakmai együttműködések és fejlesztések, a RESTART program szemmel is jól látható eredményeket hozott.” - említette F. Nagy.

A ZKE felhívja Borsod döntéshozóinak figyelmét a szomszédos országok hasonló szénrégiói jó gyakorlataira is. A cél az, hogy regionális párbeszéd induljon a valódi szénkivezetésről, átmenetről. Ha a döntéshozók meghallgatnák ezeket az igényeket és nyitnának az élhetőbb környezetet biztosító energiahatékony programokra, az átmenet fokozatosan lendületet nyerhetne Borsodban. ■

Kormányprogram ad reményt a cseh szénrégióknak

A cseh RE:START program célja, hogy a régiók fejlődését szénmentes, alternatív módon segítse.

Szöveg és képek: **Raul Cazan**

Az északnyugat-Csehországban található Most városa az ország kortárs történelmének fekete pontja. A kommunizmus alatti közép- és kelet-európai ökológiai katasztrófát feltáró könyveket leginkább a Most-ból származó képekkel illusztrálják. Az 1970-es évekbeli ólomnyomatokon látszik, ahogy egy takaros közép-európai vár karcsú épületeit bulldózerek dózerolják le. Előtte egy lignit gödör sötét szája tátongott – és elnyelte volna e cseh település identitását.

Sok hely Ústí nad Labem-i régióban (Ústecký kraj) ugyanarra a sorsra jutott, mint Most települése. Részlegesen vagy teljesen eltűntek, mivel a külszíni fejtésű bányák, melyek a kommunista

Csehszlovákia tervgazdálkodását táplálták, elnyelték őket.

Litvinov egy kisváros a bányákkal körbevett Most közelében. Polgármestere Kamila Bláhová azt mondja, hogy a szén történetének még a „mi életünk alatt” véget kell érnie. „1976-ban születtem Mostban, kortárs történelmünk környezetvédelmi szempontból legrosszabb időszakában” - mondja Bláhová. „Azokban az időkben rengeteg város tűnt el a térképről, szörnyű volt.”

Városlakó kortársa, Gabriela Nekolová úgy emlékszik, hogy gyerekkorukban a szennyezés miatt minden gyereknek maszkot kellett hordania iskolába menet. Ma Nekolová a RE:START központi kormányzati program alelnöke, amely a cseh bányászati régiók gazdasági fellendítését célozza.

Gabriela Nekolová, a RESTART kormányzati program alelnöke

Kamila Bláhová, Litvinov polgármestere

Emlékszik, amikor a közösséget sokkolta az egyik utolsó még álló épület, egy templom át-helyezése. A régi város maradéka törmelékként végezte egy mesterséges tó alján, mivel a régi külszíni bányát vízzel töltötték fel, a terület hosszú revitalizációs, helyreállítási folyamatának részeként. A szén hajtotta a gazdaságot és profitot hozott, mondja Nekolová, de „az Ústecký régió súlyos árat fizetett a nemzeti fejlődésért.”

Úgy véli, hogy a cseh kormány a felelős a szénrégiók szén-mentes fejlesztésének támogatásáért, mivel a gazdaság egésze hasznot húzott a bányákból. Az Ústecký régió ma már hírhedt környezeti károkról, a magas munkanélküliségről és a tömeges elvándorlásról.

RE:START bányász régiók

„20 évbe telt, hogy meggyőzzük a cseh kormányt a RE:START program elindításáról” - sóhajtja Nekolová. A RE:START országos programját a kormány 2015-ben indították el. Célja, hogy az ország három szénrégiójának (Ústecký, Karlovarský és Szilézia) gazdasági és társadalmi átalakítását támogassa: segít a helyi vállalkozásokat, az innovációt, a kutatás-fejlesztést (R&D) és a felsőoktatást, befektet a lakásépítésbe és a közlekedésbe, helyreállítja

Tilos az átjárás! Litvinov

és újjáéleszti a szennyezett területeket, valamint ösztönzi a munkahelyteremtést.

A RE:START egyedi program Közép-és Kelet-Európában, és a kormányzó pártban bekövetkező változások ellenére fennmaradt.

„A RE:START jelzi, hogy a kormány komolyan veszi a bányák bezárását” - mondja Bláhová, hozzátéve, hogy jobb lett volna, ha már az 1990-es években létrejön a program, amikor a gazdaság szerkezetátalakítása elkezdődött. Jelenleg a bányabezárások kevesebb munkahely veszteséggel

járnak, mint a '90-es években, mivel már sokkal kevesebb embert alkalmaznak a bányáiparban.

Amikor a RE:START elindult, Nekolová szerint a felelősei hamar rámutattak arra, hogy munkájuk sokkal bonyolultabb, mint amire először számítottak: a bányászat fokozatos kivezetése úgy menedzselhető, ha a régióra jellemző szerkezeti társadalmi problémák kezelését jelenti, és ezért a helyi szintű fejlesztések kifinomult megközelítését is magában foglalja.

Az intézkedések meghozatala előtt a RE: START felelősei összegyűjtötték az érintett közösségektől és szakértőktől származó információkat. A program költségvetése 2030-ig körülbelül 2 milliárd euró. Ez nemcsak az államháztartásból származó pénz, hanem olyan más finanszírozási forrás is (amely egy része a RE: START nélkül nem került volna a régiókhöz), mint: az EU Szociális Alapja, az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az Európai Beruházási Bank befektetései vagy a Kohéziós Alap.

A közösség részvétele kulcsfontosságú

„Szerkezetváltásra van szükség” - mondja Bláhová polgármester, rámutatva, hogy az új, régi és az alternatív iparágak együttesen adhatják Litvinov és a környező régió új gazdasági összetételét.

„Egy tisztán működő vegyiparhoz ragaszkodnánk” - mondja. Litvinov ad otthont a Csehország egyik legfőbb finomítójának. Bláhová szívesen látná a turizmus és a szolgáltatások fejlesztését is – Litvinov ugyanis hegyvidéken fekszik.

„Mindig is tiszító régióknak tartottak minket, de ez nem igaz! Mindig is vonzó voltunk. Gyönyörű hegyeink vannak és a szennyezés már a múlté” - mondja Bláhová. „Már évtizedek óta élvezzük a legtisztább levegőt.”

Szerinte a RE:START segítségével állami támogatásokat kaphatnának, hogy helyreállítsák, és másként hasznosítsák a barnamezős területeket.

Az Ústecký régió igazságos átmenetéhez a helyi közösségek bevonására lenne szükség, akik hozzájárulhatnak a társadalmi-gazdasági fejlődéshez. Eddig azonban viszonylag alacsony volt a közösség részvétele a jövőtervezésben.

Ha online hozzászólásokról és a RE:START programhoz való virtuális hozzájárulásról van szó, az

emberek elég aktívak, de még mindig további érdemi részvételre és elkötelezettségre van szükség.

„Csak a közelmúltban több, mint 200 javaslatot kaptunk, hogyan javíthatnánk Mostban a dolgozon a helyi stratégiánkkal” - mondja Nekolová. „Próbálunk civilszervezeteket és szakszervezeteket is bevonni a régió átalakításával foglalkozó bizottságokba.” A RE: START alelnöke szerint mintegy 500 aktív szervezet működik az Ústecký régióban.

Ahogy Bláhová polgármester látja, sok cseh közösség nincs hozzászokva a társadalmi részvételhez: a kommunista állam meglehetősen brutális módon kényszerítette ki a bányák fejlesztését, a környezettel vagy bármiféle demokratikus gyakorlattal mit sem törődve.

Irena Moudra Wunschova, az Ústí-i Zöld Párt tapasztalt aktivistája úgy véli, hogy több kommunikációra és a civil társadalom nagyobb részvételére van szükség. „Egyszerűen a bányáknak nincs jövője, le kell cserélnünk őket.”

Az aktivista szerint a bányák nemcsak szennyezéshez és mély társadalmi problémákhoz vezetnek, hanem korlátozzák a részvételt is.

Irena Moudra Wunschova, a Zöld Párt aktivistája

„Ezekre a bányaiipari vállalkozásokra jelenleg az uram-bátyám módszer (nepotizmus) jellemző és a politikai maffiával vannak kapcsolatban” - mondja.

Vejét, Petr Globocnik-ot, nemrég Litvinov helyi tanácsosává választották a Zöld Pártot magában foglaló koalícióból.

„Számomra a RE:START még mindig egy rejtély, mivel csak nemrég indult el” - mondja Globocnik. „Persze a program még szinte semmin sem változott eddig, de magasak az elvárások. Eddig propagandának hangzott, de újabban több értékes információt kaptunk róla. A jó dolog az, hogy hálózatba összeköti a különféle tématerületeken működő szervezeteket; ez csak segíthet a bányák bezárásában.”

„Az emberek rendkívül félnek attól, hogy elveszítik a munkájukat, így a cseh kormánynak be kell kapcsolódnia és kezelnie kell ezt” - mondja Bláhová, hozzátéve, hogy a régió fejlődése a bányák bezárásával kezdődik, valamint, hogy az Ústecký régióban élő lakosok túlnyomó többsége támogatja is ezt.

A polgármester pedig arra a következtetésre jutott, hogy „Európa-szerte beindul a széntermelés kivezetése, ez egyértelmű. Románia és Lengyelország esetében minél előbb felméri a problémát és kezdenek el alternatívákat keresni, annál hamarabb leküzdik a társadalmi problémáikat.” ■

Most városa, régen
szénbányászati központ

Ha megjelennek a bányák, minden kiszárad

A lengyel Wielkopolska régió területén a szénbányászat kiszárította földeket, mellyel erős csapást mért a mezőgazdaságra és a turizmusra.

Szöveg: **Jaś Kapela**

Képek: **Jakub Szafrński**

Fordítás lengyelről: **Michał Augustyn**

A Piotr Krygierrel folytatott beszélgetésem során sokat nevettünk, ám a helyzet nagyon is komoly. Miután Krygier hosszú éveket dolgozott feketeszen bányásként Szilézia egyik bányájában, nyugdíjba vonult, és visszatért szülővárosába, Galczycebe. Gyermekai rossz egészségügyi állapota miatt az orvos utasítására barátságosabb helyre költözött a család. A számos tóval rendelkező Wielkopolska (Nagy-Lengyelország) jó választásnak tűnt a gyógyuláshoz és a mezőgazdálkodásra. A legtöbb ember megélhetése a mezőgazdaságtól függ a régióban, és sokan a turizmusból élnek.

A legnagyobb üzleti vállalkozás a területen azonban egy vállalatcsoport, mely bányákkal és erőművekkel rendelkezik. Az ország áramellátásának kb. négy százalékát ők biztosítják. Amikor

végre sikerült megtalálnunk a kis farmot Galczyceben, a házigazda behívott minket az otthonába és kávéval kínált. Beszélgetni kezdtünk a nyíltszíni bányákkal kapcsolatos problémákról: annyi van belőlük, hogy nem is tudjuk, hol kezdjük.

Krygier azt mondja, 1997-ben költöztek Galczycebe, felesége, Małgorzata Krygier hozzáteszi: „Ha tudtuk volna, hogy itt bánya van, nem jöttünk volna.” Otthona háromszáz méterre van, felesége szülőfaluja pedig Kryszkowice, ami ugyanahhoz önkormányzathoz tartozik. A tomiśławicei nyíltszíni bánya a farmjuktól ötszáz méterre fekszik. A kertből látni a hatalmas földhalmot, melyet elméletileg helyre kellett volna állítani, de a Pątnów-Adamów-Konin Erőmű Komplexum (ZE PAK) tulajdonosai szemlátomást sajnálják rá a pénzt. A vállalati csoport már hosszú ideje nem tud műveleteiből profitot termelni, tehát ott farag a költségekből, ahol csak lehet.

Piotr Krygier, egykori bányász farmja

Elhagyott ház, a tervezett új akna területén

A tomistawicei bánya kialakítására 2007-ben adták ki a környezetvédelmi engedélyt, a konceszsióról 2008-ban döntöttek; a munkálatokat 2010. április 10-én kezdték meg, amely emlékezetes nap maradt a helyieknek. Krygiert, aki akkoriban szanatóriumban volt, egy barátja hívta fel, és elmondta, hogy a bányászok földdel töltik fel a halastavakat. A gazdák próbálták kifogni a pontyokat, mielőtt még élve eltemetik őket. A bányának joga volt ehhez, mivel ő a földtulajdonos; viszont ez a megoldás jól szemlélteti a bánya vezetőségének hozzáállását az élő és élettelen környezethez.

A szénbányászathoz el kell távolítani a bánya tervezett helyén lévő embereket és természeti környezetet. Házakat, farm épületeket, még templomokat és tűzoltóságokat (melyeket gyakran a helyiek finanszíroznak) is le kell rombolni. Semmin sem könnyörülnek, ha bányaépítésről van szó. Mindent el kell pusztítani. A ZE PAK képviselői azt állítják, hogy a piaci érték háromszorosáért vásárolják meg a földet, de Krygier szerint ez általában távol áll a valóságtól. A kivásárlást olyan földdel kezdik, ahol talajromlás figyelhető meg. „A hatodik talajértékelési osztály, száraz homok” mondja Krygier, azért még többet fizetnek. Így aztán elterjed a hír, hogy milyen nagylelkű a cég. „Miután befészkelik magukat valahova, ott tesznek keresztbe,

ahol csak tudnak” - mondja az egykori bányász. A környező földek értéke meredeken csökken és végül az emberek inkább eladják, amilyen hamar csak lehet, amíg még ér valamit.

Krygier figyelmeztette a falu lakóit a nyíltszíni bánya veszélyeire. A cég adatai alapján a tomistawicei bánya 60 millió köbméter vizet szivattyúzik ki évente, de az egykori bányász azt gyanítja, még ennél is sokkal többet. Tomistawice egy kis üzemnek számít, egy nagyobb kavicsbánya méretű. Krygier azt mondja, amikor a szomszédja 8 évvel ezelőtt mély kutat fúrt, 5 méter mélységben talált vizet, ma pedig már 39 méter mély a kút. Ez azt jelenti, hogy a felszín alatti víz szintje 34 métert esett, csupán másfél kilométerre a bányától.

Katasztrófa a mezőgazdaság számára

Krygier szerint egy ilyen méretű bánya víznyelője több tíz kilométer lehet a felszíni vizeknél és több tucat méter lehet a felszín alatti vizeknél. Ugyan van olyan technológia, amely megállíthatja a vízvesztést, ám ezek még mindig költségesek, így felemésztenék a nyereségeket. Olcsóbb a

közösséget terhelni a költségekkel. A becslések szerint az egyre bővülő nyíltszíni bányászatból nyert szén értéke már jelentősen alacsonyabb, mint a környezeti és mezőgazdasági tevékenységek veszteségei.

„A kitermelés tervezett területén és az Ościstowo nyíltszíni bánya víznyelője által lefedett területén a mezőgazdasági és a mezőgazdasági feldolgozóipari bevételek évente körülbelül 100 millió zloty (23 millió euró) pénzkiesést fognak jelenteni. Ezeket a veszteségeket a helyi közösségek kénytelenek viselni körülbelül 50 évig (kb. 20 évig a bánya működése során és mintegy 30 évig a felszín alatti víztározó helyreállításakor), ami 5 milliárd zloty (1 milliárd euró) összeget jelent – annyi, mint a Pak KWB Konin Ościstówban bányászott szénből származó várható teljes jövedelme” – tudjuk meg Dr. Benedykt Pepliński tanulmányából.

Környezeti veszteségekkel is számolni kell. Például: „a Noteć folyó vízgyűjtő medencéjében zajló nyíltszíni bányászat zavart okozott a folyó vízforrásában. Szeretnénk ellensúlyozni ezt a helyzetet” - mondta Dr. Jan Szyszko, amikor ő volt a lengyel környezetvédelmi miniszter. Szyszko bejelentette, hogy a Noteć (mely 40 kilométeres szakaszon kiszáradt) mentési projektjére 130 millió zlotyit (30 millió eurót) szánnak.

Viszont a legnagyobb veszteségeket a helyi gazdák viselik. Krygier úgy véli, a bányának kártérítést kellene fizetnie számukra minden évben. Ehelyett a bánya vezetősége azt állítja, nem szárították ki a területet, valamint, hogy általában véve az aszály és a globális felmelegedés hibás a gazdák veszteségeiért, nem a bányászat. A bányaiipari vállalat mindeközben olyan egyezségeket íratott alá a gazdálkodókkal, melyben az áll, hogy tizenöt évig a gazdáknak nem lehetnek követeléseik a vállalattal szemben (a vízvesztésért, termésvesztésért és hasonlókat illetően). Ilyen egyezségeik részeként a gazdáknak néhány ezer zlotyit fizettek (kevesebb mint 1000 euró). Krygier négy évig folytatott jogi harcot a bányával; végül a bíróságon bizonyította, hogy a bánya felelős a föld kiszáradásáért.

Krygier a telkén lévő két tó vizével öntözi természetett növényeit. Szerencsétlenül járt, mondja, mivel nyilvánvalóan a bánya olyan vízcatornát talált el, amely keresztülvezet a telkén. A bányászati műveletek kezdete után egy évvel a tavak elkezdtek kiszáradni. Két év után, 2012-ben, a víz két héten belül eltűnt „mintha kihúztad volna a dugót a kádból” - mondja. A régi tavakból ma csupán egy bokrokkal benőtt száraz medence maradt. Małgorzata Krygier hozzáteszi, hogy a bánya azt

Exkavátor a lignitet fedő földréteg eltávolításához

állította, mindez az aszály miatt történt; a szomszédok tavai viszont nem száradtak ki. „Csupán aszály? Nevetséges” - mondja. Krygierék tavaival együtt a kút is kiszáradt, a fák és a természetett növények is elkezdtek elszáradni. Öntözés nélkül gyakorlatilag lehetetlen eladni zöldségeket, mert az emberek jó minőségű árut várnak.

Krygiernek fel kellett hagynia a gazdálkodással, mint a legtöbb szomszédjának, akiknek a tavai és kútjai végül szintén kiszáradtak. Krygier betemette a kútját, azon keseregve, hogy az már nem fog vizet adni élete hátralevő részében. Megkérdeztem, ki lehet-e számolni, mekkora veszteség érte. Kiderült, hogy a tárgyalásra Krygier szakértőt fogadott fel, aki a gazda veszteségeit évi több mint negyvenezer zlotyra becsülte (10 000 euró). Ám a bíró elutasította ezeket a becsléseket és talált egy másik szakértőt, aki szerint a veszteségek fele akkorák.

Szakértőt találni nem volt egyszerű. Amikor megkérdezte a terület mezőgazdasági szakértőit, hogy felbecsülnék-e a veszteségeit a bánya elleni perhez, mindenki vonakodott. Emiatt Krygiernek egy 50 kilométerre, Włocławek közelében fekvő kisvárosból kellett szereznie szakembert. „Úgy tűnik, ebben a régióban a bíróságok és a bánya

szoros szövetséget alkotnak” - mondja. „Ezért ha a kormány valóban hajlandó lenne valamit tenni a bíróságokkal, már régen meg kellett volna tennie.”

A szénipari vállalat a kiskirály

A helyiek jogi csatájának története felhőborító. A küzdelem végül 11 év után a legfelsőbb közigazgatási bíróság ítéletével zárult, amely egy korábbi döntést hagyott jóvá, miszerint a Tomistawice nyíltszíni bánya építését lehetővé tevő környezetvédelmi engedélyt a törvény megsértésével adták ki. Mindezen évek alatt az igazságszolgáltatásnak el kellett volna ismernie a tényt, hogy a környezetvédelmi engedélyt a bánya környezetre gyakorolt hatásának megfelelő vizsgálata (beleértve a Natura 2000 program által lefedett élőhelyeket és területeket) nélkül adták ki. Eközben a helyi közösség tagjai kénytelenek voltak megtagadni a bánya életükre és környezetükre gyakorolt káros hatásait.

Érthető, hogy sokan csalódottak és a Jog és Igazságosság pártot (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) támogatják a lengyel igazságszolgáltatás megdöntése érdekében. Könnyű azt hinni, hogy a bíróságokat jobban foglalkoztatja, hogy jobb kapcsolatot ápoljanak a bányával, mint a törvénnyel.

A rossz állapotú földeken csak az igénytelen kukoricát éri meg termesztani

Mindazonáltal a bíróság döntései végül kedvezőek voltak a gazdálkodók számára, és az eset valószínűleg a bányaterv leállításával zárul, amint a környezetvédelmi engedélyt hatályon kívül helyezik. Meglehet, hogy ez túl kevés eredmény és túl későn, mivel a gazdák még évtizedekig nem tudnak dolgozni a tönkrement földjeiken, és a ZE PAK továbbra sem fizet nekik kártérítést. „Az energia- és szénlobbi egy klikk” - mondja Krygier. „Ezért akarják úgy hagyni a dolgokat, ahogy vannak.”

Véleményem szerint az új kormány keveset tesz a lengyel energiarendszer modernizálása érdekében, sőt, valójában új nyíltszíni bányák fejlesztését tervezi. A Konin régióba tervezik például az Ościstowo nyíltszíni bányát, bár sorsa még bizonytalan. A tervezett bányagödör közepén a régészek felfedeztek egy két ősi temetőből álló komplexumot, köztük a Lausitzi kultúra temetkezési dombjait, valamint neolitikus kamramentes sírokat. A temetőt öt és fél ezer évvel ezelőtt épült, ami azt jelenti, hogy az egyiptomi piramisoknál is idősebb, és 2018-ban a kulturális örökség nyilvántartásába került. A régészek felfedezése annyira értékesnek tűnik, hogy még az erős energiallobbi is tehetetlen. Ugyanakkor szomorú, hogy csak ezek a neolitikus sírok és nem a jelenlegi környezet vagy a lengyel emberek jólléte képes csak megakadályozni a bányászati ipar terjeszkedését.

Megkérdeztem, hány helyinek kellett feladnia a gazdálkodást. Krygier becslései szerint mindenkinek, akinek nincs mélyvízi kútja. Ő maga akart venni egy újat, de akkor mezőgazdasági gépekbe és más

felszerelésekbe is be kellett volna ruháznia. Nem volt elég pénze, hogy mély kutat építsen, mely legalább hetvenezer zlotyba (16 000 euró) került volna.

„Én mint egykori szénbányász, ezt nem nevezném bányának, csupán egy nyíltszíni tözegbányának, mert ez nem szén, hanem tőzeg” - mondja Krygier. Hozzáteszi: „Az ásások megkezdése előtt már megmondtam, meglátják mi lesz a vízzel és a fákkal. Minden ki fog száradni, de nem hittek nekem. Ahogy a bányászat elkezdődött, a tavak vize kezdett eltűnni, majd azt mondták, 'Azt hiszem, Piotreknek igaza volt', de csak a fák elszáradásakor fogták fel a gazdák a helyzet komolyságát: „A fenébe, Piotreknek tényleg igaza volt. *****, zárják be a bányát és menjenek a pokolba.”

Miért nem ellenezték a gazdák a bányát akkor, amikor még volt rá lehetőségük? Krygier erre nem tud válaszolni. Ő maga utazgatott a világban, és még mindig viszonylag magas bányásznyugdíjat kap, így hajlandó és tudja is folytatni a bányák elleni harcot. A régiót járja és elmondja az embereknek, mivel fognak szembesülni, ha engedik a bányabővítést.

A reakciók mégis mindenhol hasonlóak. Nem csoda, hiszen a bányák szava érvényesül. Bár sok tudós, köztük Michał Wilczyński, Lengyelország korábbi vezető nemzeti geológusa egyetért abban, hogy a lignitbányászatnak nincs jövője, még mindig vannak olyan vállalatok, amelyek megpróbálnak profitálni belőle. Krygier elmagyarázza, hogy a második világháború után, amikor az országnak gyorsan szüksége volt energiára, valószínűleg volt értelme, mivel a lignitbányászat viszonylag egyszerű. Ma már többé nem indokolt, mivel új, sokkal tisztább technológiák állnak rendelkezésre. „Ott a víz, a nap, a szél. Sokkal több energiát lehet nyerni a napelemekből és szélenergiaforrásokból, a talaj pedig talaj marad. Nincs szükség milliónyi liter víz kiszivattyúzásra, amely később szennyvízként a tengerbe kerül” - teszi hozzá.

Nő az ellenállás

Beszélgetésünk után felkeressük a kiszáradt tavakat és az elkorhadt fákat. A levegő annyira száraz, hogy megfájdul tőle a torkom. Reggel hat óta ébren vagyunk, álmosnak érzem magam a hőségtől, de nem tudom megállni, hogy ne hallgassam meg a

Elszáradt fák Wierzbinek-nél

Kiszáradt tó, Wielkopolska

tragikus történeteket: a kukoricatermésről, ami a gazdák szeme láttára szárad el; a rendőri zaklatásokról; az önkormányzat vezetőjének tétlenségéről, aki eladta az embereket a bányának; és a gazdaságok kivásárlásával kapcsolatos csalásokról.

A helyiek, akikkel beszéltem, azt mondják, a bánya képviselői meglátogatják a gazdákat, hogy megvásárolják a földjeiket negyvenezer zlotyért (10 000 euró), majd egy vagy két évvel később eladják a bányának háromezer zlotyért (70 000 euró). Nehéz elhinnem, mert úgy hangzik, mint egy maffiafilm forgatókönyve. Másrésről, ha bármelyik alkalmazott tud a tervezett bányáról, felhasználhatja ezt az belső információt, hogy pénzhez jusson, így nem zárható ki, hogy tényleg ez történik. Egy szomszédot, Jan Kwiatkowski gazdát erőszakkal kilakoltattak (a helyi lakosok felvették videóra és megmutatták nekem).

Amikor később találkoztam Kwiatkowskival, megtudtam, hogy a kilakoltatás a helyiek szerint törvénysértő módon történt. Elmondja, hogy a bányával folytatott jogi küzdelem érdekében meg kellett tanulnia használni a számítógépet, és bele kellett ásnia magát a jogba. Utóbbi szükséges volt, mert már hét ügyvédet „fogyasztott

el”, mióta a bányával való harca elkezdődött, akik közül később néhány a bányának kezdett dolgozni. Kwiatkowski testvére nem tudta elviselni a helyi szénlobbi elleni küzdelemből fakadó feszültséget, és szívrohamot kapott. Jan azonban nem adta fel. Csodáltam állhatatosságát, mivel láttam, ahogy egy bírósági végrehajtó kidobja a farmjáról. Tekintettel arra, hogy a házát a szeme előtt rombolták le és a bányászok a tulajdonát teherautókra rakodták, nehéz nem úgy tekinteni erre a látványra, mint amit azért rendeztek meg, hogy másokat elretentsenek az ellenállástól.

Az ellenállás azonban láthatóan növekszik. Végző soron mindannyian fizetünk az éghajlatváltozásért és a környezetpusztításért, és csak egy szűk csoport profitál belőle. Solorz-Żak úr a ZE PAK többségi részesedését 67,3 millió zlotyért (15,5 millió euró) vásárolta meg. A privatizáció kezdettől fogva sok kétséget vetett fel. A bánya felszerelésének maradványértéke állítólag önmagában sokkal magasabb volt. Ma Solorz-Żak el akarja adni az erőműveket, mert az Európai Unió már nem ad szén-dioxid-kibocsátási engedélyt rák. Még mindig nyitott a kérdés, hogy ki vásárolja meg az erőműveket, és hogy megint a lengyel adófizetőknek kell-e fizetniük az elit szénkitermelési mániája miatt. ■

Georgi Terziiski szőlőjét metszi Golemo Selo-i otthonában, Bulgáriában. A Bobov Dol szénerőművet a családi háza mögött a gyerekkorában építették.

További történetek a szénkivezetésről és az MTVSZ Borsod fejlesztéséért programról itt: https://mtvsz.hu/borsod_fejlesztesert

facebook.com/mtvsz

mtvsz.blog.hu

Angolul a szénkivezetésről:

just-transition.info

facebook.com/ceebankwatch

Twitteren: @TransitionJust